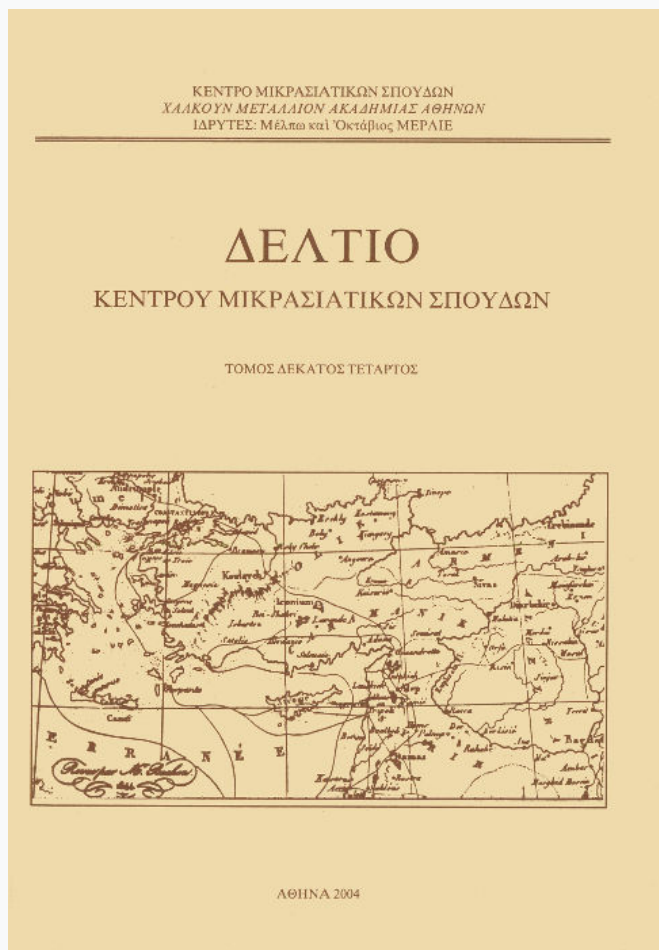

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 14 (2004)

Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία: Δ' σύλλογοι Κιλικίας, Μυσίας και Παφλαγονίας: Προσθήκες στα δημοσιεύματα Α', Β', Γ'

Κυριακή Μαμώνη, Λήδα Ιστικοπούλου

doi: [10.12681/deltiokms.164](https://doi.org/10.12681/deltiokms.164)

Copyright © 2015, Κυριακή Μαμώνη, Λήδα Ιστικοπούλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μαμώνη Κ., & Ιστικοπούλου Λ. (2004). Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία: Δ' σύλλογοι Κιλικίας, Μυσίας και Παφλαγονίας: Προσθήκες στα δημοσιεύματα Α', Β', Γ'. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 14, 67–112. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.164>

ΚΥΡΙΑΚΗ ΜΑΜΩΝΗ - ΛΗΔΑ ΙΣΤΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΩΜΑΤΕΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Δ'

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΙΛΙΚΙΑΣ, ΜΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΦΛΑΓΟΝΙΑΣ
ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ ΣΤΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ Α, Β', Γ'

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἡ παροῦσα μελέτη, ἀποσκοπεῖ στὴν τελικὴ συμπλήρωση καὶ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ὁλοκλήρωση τριῶν κατὰ σειρά δημοσιευμάτων τῆς Κυριακῆς Μαμώνη γιὰ τὴ σωματειακὴ ὀργάνωση τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἶχαν ἐρευνηθεῖ τότε οἱ ἐπαρχίες: Βιθυνία, Αἰολίδα, Λυδία, Καρία, Λυκία, Παμφυλία, Πισιδία, Φρυγία, Γαλατία, Λυκαονία,¹ Ἰωνία,² Καππαδοκία καὶ Πόντος³ καὶ ἀπέμειναν ἀνερευνήτες οἱ ἐπαρχίες Μυσίας, Παφλαγονίας καὶ Κιλικίας, οἱ ὁποῖες ἔτσι κλείνουν καὶ τὸν ὅλο θεματικὸ κύκλο μελέτης τῶν συλλόγων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀκόμα καταχωρίζονται στὸ παρὸν δημοσίευμα καὶ ὅλες οἱ προσθήκες καὶ οἱ συ-

---

1. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία, Α'», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 26 (1983), σσ. 63-114.

2. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία, Β'. Σύλλογοι τῆς Ἰωνίας», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 28 (1985), σσ. 57-166.

3. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία, Γ'. Σύλλογοι Καππαδοκίας καὶ Πόντου», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 6 (1986-1987), σσ. 155-225.

μπληρώσεις που προέκυψαν τόσο από νεότερες έρευνες όσο και από πρόσφατες βιβλιογραφικές αναδηρήσεις.

Από την άποψη των ειδικών σκοπών και της αντίστοιχης δραστηριότητάς τους οι σύλλογοι σ' αυτές τις τρεις νέες περιφέρειες αυτές διακρίνονται σε φιλελευθέρους, θρησκευτικούς, φιλανθρωπικούς, αθλητικούς, επαγγελματικούς και σε συντεχνίες και λésxες.

Τὰ ἔθρα τῆς συλλογικῆς δραστηριότητος καὶ ἐδῶ μερικὲς φορὲς εἶναι δυσδιάκριτα, δίχως αὐστηρὴ ἀντιστοιχία καὶ συμφωνία μὲ τὰ ἀναγραφόμενα στὰ ἄρθρα τῶν καταστατικῶν. Τοῦτο βέβαια συνέβαινε ὅσες φορὲς ἡ ὑφὴ κάποι-ας ἐργασίας πού ἀναλάμβανε ὁ σύλλογος ἀπαιτοῦσε ὀρισμένες συγκαλύψεις ἀπὸ τὴν ἀνώτατη ὀθωμανικὴ ἀρχή.

Ὅσο γὰρ τὴν ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς ἱστορίας καὶ δράσης κάθε συλλόγου, αὐτὴ τις περισσότερες φορὲς εἶναι ἀνέφικτη· συχνὰ παρουσιάζονται κενὰ στὸν ἀπολογισμό τῶν ἐργασιῶν καὶ τῶν σχετικῶν συλλογικῶν ἐπιτευγμάτων. Ἐντελέστερος ἀπολογισμὸς θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει ἐὰν εἶχαμε σήμερα χειρόγραφα ἢ τυπωμένα καταστατικά, πρακτικά καὶ ἐτήσιες λογοδοσίες. Ἡ ἐρευνα στὸ μέλλον εἶναι δυνατόν νὰ φέρει στὸ φῶς νέες ἀρχαιακὲς πηγές, πού ἴσως θὰ περιέχουν ἄγνωστες μέχρι τώρα εἰδήσεις πού θὰ συμπληρώνουν τις ἐλλειπτικὲς καὶ χασματικὲς πληροφορίες.

Ὡς πρὸς τις ὀνομασίες τῶν περιφερειῶν κατὰ τις ὁποῖες διατάσσεται ἡ ὕλη, ἐπαναλαμβάνουμε ἐδῶ ὅ,τι εἶχε λεχθεῖ στὴν εἰσαγωγή τοῦ πρώτου μέρους, δηλαδὴ ὅτι χρησιμοποιοῦνται τὰ ἀρχαῖα γεωγραφικὰ ὀνόματα τῶν ἐπαρχιῶν, π.χ. Βιθυνία, Αἰολίδα, Λυδία κ.λπ. Ἡ χρῆση τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἔχει ὀρισθεῖ –καὶ ἔκτοτε καθιερωθεῖ– ἀπὸ τὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν.

1. Κιλικία

Στὴν Κιλικία, ἡ συντριπτικὴ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνομοιογενοῦς ἐθνολογικοῦ στοιχείου σὲ σχέση μὲ τις ἑλληνικὲς κοινότητες, ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ σύσταση τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων, οἱ ὁποῖες εἶχαν σχηματιστεῖ κατὰ μέγιστο ποσοστὸ ἀπὸ μετοίκους προερχόμενους ἀπὸ τὴν Καππαδοκία, τὴ Χίο, τὴν Κύπρο, τὸ Χαλέπι καὶ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου,⁴ δὲν εὐνόησαν τὴν ἀπρόσκοπτη σωματει-

4. Μιχαὴλ Γεωργιάδης, «Περὶ τῆς Κιλικίας καθόλου καὶ Ἀδάνων», *Ξενοφάνης* 1

ακή ὀργάνωση. Ἐξάλλου, πρόσθετο πρόβλημα αποτέλεσε ὁ προσηλυτισμός, ποὺ προσπαθοῦσε νὰ στρέψει τοὺς μαθητὲς στὰ δόγματα τοῦ παπισμοῦ καὶ τοῦ προτεσταντισμοῦ.⁵ Μάλιστα στὰ Ἄδανα οἱ δημογέροντες θίγουν μὲ ἔμφαση τὸ θέμα: «Ἀπὸ τινων ἐτῶν προσπαθοῦντες νὰ ἐκμηδενίσωμεν τὸν σκοπὸν τῶν περικυκλούντων ἡμᾶς τόσων ἀλλοεθνῶν σχολῶν τῶν διὰ προσηλυτισμοῦ προσπαθούντων τὰ ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἡμῶν φρονήματα νὰ καταπνίξωσιν ἡναγκάσθημεν, ἂν καὶ ἡ κοινότης μας εἶναι μικρὰ καὶ ἄπορος, νὰ συντηρήσωμεν τελείας ἀστικὰς σχολὰς ἀρρένων καὶ θηλέων».⁶

Στὰ Ἄδανα ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους, χριστιανούς, ὀρθόδοξους, Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιους, ὑπῆρχαν καὶ Εὐρωπαῖοι, κυρίως Γερμανοί, ποὺ εἶχαν ἐγκαταστήσει ἐπιχειρήσεις.

Ἡ «Φιλόμουσος Ἀδελφότης»⁷ ἰδρύθηκε τὸ 1901. Ὁ διασωζόμενος χειρόγραφος κανονισμός, ἀποτελούμενος ἀπὸ 12 ἄρθρα, συντάχθηκε σὲ ἐλληνικὴ γλώσσα καὶ τουρκικὴ μὲ ἐλληνικοὺς χαρακτηρισμοὺς (καραμανλίδικα). Σκοπὸς τῆς ἀδελφότητος ἦταν «ὁ διὰ συνδρομῶν, προσφορῶν καὶ ἄλλων εὐεργετη-

(1896), σ. 276· Ἡμερολόγιον Ἀδελφότητος Ὁρθοδοξίας Μερσίνης, 1909, σ. 171· «Περὶ τοῦ νομοῦ Ἀδάνων», Ξενοφάνης 4 (1906), σ. 396· Χάρης Ἐξερτζόγλου, «Ἡ διάχυσις τῆς ἐθνικῆς ταυτότητος στὶς ὀρθόδοξες κοινότητες τῆς Κιλικίας», Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν 11 (1995-1996), σσ. 182-183.

5. Μιχαήλ Γεωργιάδης, *ὁ.π.*, σσ. 276-281.

6. BEAA [= Βιβλιοθήκη Ἑστίας Ν. Σμύρνης, Ἀρχεῖο Ἀνατολῆς] B2.

7. ΓΑΚ, ΤΑ [= Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, Ταμεῖο Ἀνταλλαξίμων] 409, σσ. 51-54· «Κανονισμός τῆς «Φιλομούσου Ἀδελφότητος»», ἀνυπόγραφος καὶ χωρὶς χρονολογία. Ὁ ἴδιος ἀκριβὺς κανονισμός καταχωρίζεται καὶ στὸν κώδικα ΓΑΚ, ΤΑ 410, σσ. 16-19. Ὑπογράφεται ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Δημογεροντίας τῆς Κοινότητος Ἀδάνων: Α. Μιχαηλίδης, Θ. Κ. Συμεώνογλου, Ι. Γ. Πιπέρογλου, Δ. Μ. Ἀβρααμίδης. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ ἀδελφότητα συστήθηκε τὸ 1901, γιὰτὶ στὴ σελίδα 21 τοῦ ἴδιου κώδικα καὶ στὶς 21 Ἰουνίου 1901 ὁ Σωκράτης Η. Κεσίσογλου γίνεται ταμίας καὶ σύμφωνα μὲ τὸ 8ο ἄρθρο τοῦ κανονισμοῦ ὀρίζει ἐγγυητὴ γὰρ 300 λίρες ὀθωμανικῆς. Οἱ Δημοσθένης Μ. Ἀβρααμίδης καὶ Ἰωάννης Πιπέρογλους ὑπογράφουν καὶ τὸν Κανονισμό τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Ἀδάνων, Κωνσταντινούπολις 1912, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο, ἄρθρο 54, «δὲν ἐπιτρέπεται ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον νὰ εἶναι συγχρόνως μέλος εἰς δύο ἢ καὶ πλείονα Σωματεῖα». Ἐπομένως εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι τὸ 1912 οἱ δύο προαναφερόμενοι εἶχαν παραιτηθεῖ ἀπὸ μέλη τῆς ἀδελφότητος.

Ἡ σφραγίδα ὀρίζεται στὸ καταστατικὸ ὅτι θὰ ἔφερε τὴν κυκλικὴ ἐπιγραφή: «Φιλόμουσος Ἀδελφότης Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Ἀδάνων», στὸν μέσον στάχτυα πλεγμένα μὲ κισσὸ καὶ θὰ τὴν ἀποτελοῦσαν τρία τμήματα καὶ ἡ λαβίδα.

μάτων σχηματισμός επαρκούς κεφαλαίου ... ἐκ τῶν τόκων ἡ εἰσοδημάτων τοῦ ὁποίου νὰ δύνανται νὰ συντηρῶνται καὶ νὰ προάγωνται τὰ σχολεῖα τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς κοινότητος...». Ἡ ἀδελφότητα εἶχε σκοπὸ νὰ καταθέτει στὴν Ὁθωμανικὴ Τράπεζα τίς εἰσπράξεις μὲ σκοπὸ τὴ μελλοντικὴ ἀγορὰ προσδοφύρων κτημάτων, ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν ὁποίων θὰ συντηροῦνταν τὰ ὑπάρχοντα σχολεῖα καὶ θὰ οἰκοδομεῖτο νέο (ἢ νέα σχολικὰ κτίρια) μὲ τὴν οἰκονομικὴ βοήθεια τῆς δημογεροντίας.

Ἐξάλλου, λειτουργοῦσε καὶ ἡ Ἀδελφότητα «Ἅγιος Γεώργιος» μὲ πρόεδρο τὸ 1921 τὸν Π. Βονιτσιάνο. Ἀσφαλῶς μέσα στοὺς σκοποὺς τῆς ἀδελφότητος θὰ ἦταν καὶ ἡ οἰκοδόμησις ὁμώνυμου παρεκκλησίου. Φαίνεται ὅτι ἡ δημογεροντία δὲν εἶχε ἀναγνωρίσει τὴν ἀδελφότητα⁸ καὶ ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ παρεκκλησίου εἶχε ἀγνοήσει τίς ἀποφάσεις τοῦ Ἱεροῦ Δικαστηρίου μὲ ἀποτέλεσμα ἡ δημογεροντία νὰ ἀπειθῇ στὶς τουρκικὲς ἀρχές (πρὸς κατάλυσιν καὶ κατεδάφισιν τοῦ ἐν λόγῳ παρεκκλησίου συμφῶνως τῇ ἀποφάσει τοῦ Ἱεροῦ Δικαστηρίου».⁹

Στὴ Μερσίνα, νεοσύστατη τὸ 1841,¹⁰ ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα ἦταν ὀλιγάριθμη σὲ σύγκρισιν μὲ τὴν κοινότητα Ἀδάνων μὲ τὴν ἄσκησιν ὅμως τοῦ ἐμπορίου, τὴ γενναιοδωρία τοῦ πάμπλουτου ὁμογενοῦς Κωνσταντίνου Μαυρομμάτη καὶ τὴ σωματειακὴ ἐπικουρία μπόρεσε νὰ ἱδρύσει ἀρρεναγωγεῖο καὶ παρθεναγωγεῖο.¹¹

Ἡ ἀδελφότητα «Ὁρθοδοξία» ἱδρύθηκε τὸ 1901· ἀρχικὸς σκοπὸς τῆς ἦταν ἡ «διὰ προσλήψεως ἱεροκλήρυκος πνευματικὴ καὶ ἡθικὴ διάπλασις τοῦ λαοῦ». Μετὰ ἀπὸ ἐξάμηνη λειτουργία διαλύθηκε γιὰ νὰ ἀνασυσταθεῖ τὸ 1903 «ἐπὶ νέων βάσεων καὶ μὲ πρόγραμμα εὐρύτερο καὶ δὴ καθαρῶς φιλεκπαιδευτικόν».¹² Ἀρχικὰ ἡ ἀδελφότητα προσπάθησε νὰ συγκεντρώσει κεφάλαιο μὲ ἐτήσιες συνδρομὲς καὶ μὲ τὴν ἐκδοσὴ ἡμερολογίου.¹³ Σύντομα διεύρυνε τίς

8. ΓΑΚ, ΤΑ 410, 15/28 Αὐγούστου 1921, σ. 150.

9. ΓΑΚ, ΤΑ 410, 22/4 Αὐγούστου 1921, σ. 145.

10. *Ἡμερολόγιον... Μερσίνης*, ὁ.π., σ. 177.

11. Μιχαὴλ Γεωργιάδης, ὁ.π., σ. 275· ΒΕΕΑ, Β 5, 10 Αὐγούστου 1900, σ. 1. ΓΑΚ, ΤΑ 398 401 καὶ 402, κώδικες ἀπὸ τοὺς ὁποίους φαίνεται ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἦταν ἀνομιογενὴς καὶ ἐρχόταν νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴ Μερσίνα ἀπὸ ἄλλα μέρη καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν Καππαδοκίαν.

12. *Ἡμερολόγιον... Μερσίνης*, ὁ.π., σ. 5.

13. Στὸ ἴδιο, σ. 7. Μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τὸ 1909 ἦταν οἱ: Ἀχιλ. Συμεώνο-

έργασίες της και συμπεριέλαβε εκπροσώπους όλων των κοινωνικῶν τάξεων. Συμμετείχε ακόμα ἡ νεολαία καὶ τὸ γυναικεῖο φύλο μὲ ἰδιαίτερο τμήμα θηλέων καὶ αὐτοτελὴ διοίκηση.¹⁴

Λεσχικὸ σκοπὸ φαίνεται ὅτι εἶχε τὸ «Ἀναγνωστήριον ὁ Κοραΐς» ποὺ ἴδρυσε ἡ «Ὁρθοδοξία» μὲ στόχο νὰ «ἐνταθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ λαοῦ, πρὸς τοὺς δύο στύλους τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεως, τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ σχολεῖον».¹⁵ Ἐπίσης τὸ 1919 λειτουργοῦσε ὁ σύλλογος «Ἀναγέννησις».

Ἀκόμη πὺν ὀλιγάριθμη ἀπὸ τῆς Μερσίνας καὶ μὲ ἐλάχιστες εὐπορες οἰκογένειες,¹⁶ ἡ ἐλληνικὴ κοινότητα Ταρσοῦ διατηροῦσε ἀδελφότητα ποὺ διαλύθηκε μὲ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους.¹⁷

2. Μυσία

Στὸ Ἀδραμύττι ἡ κοινότητα, οἰκονομικὰ ἀνθηρὴ μὲ πλούσια παραγωγή ἐλαίου καὶ σταφίδων, μπόρεσε νὰ στηρίξει ἐπάξια τὴν πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ της ζωή. Τὸ 1882 συστήθηκε ἡ «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης Ὁμόνοια Ἀδραμυττίου», μὲ πρόεδρο τὸ 1884 τὸν Γεώργιο Μανουλέλη καὶ γενικὸ γραμματέα τὸν Λαμπρινὸ Π. Ἰωάννου.¹⁸ Τὸ 1887 εἶχε πρόεδρο τὸν πατέρα Γρηγόριο καὶ γραμματέα τὸν Ἐλευθέριο Σιδηριάδου.¹⁹

γλου, Λέων Ἀρσλάνογλου, Ἀνανίας Ζεβάνογλου, Ἀβρ. Καζιανδζόγλου, Ἰωσήφ Κυριακίδης, Γρηγ. Καραγεωργίου, Γεώργ. Μιχαηλίδης καὶ ἀναπληρωματικοὶ οἱ Μ. Δ. Ἀρσλάνογλου καὶ Ματθ. Ι. Οἰκονομίδης (Ἡμερολόγιον... Μερσίνης, β.π., σ. 3). Στὸ ἐξώφυλλο τοῦ ἀντιτύπου τοῦ Κανονισμοῦ τῆς «Ὁρθοδοξίας» ποὺ φυλάσσεται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, ὑπάρχει ἡ σφραγίδα τοῦ συλλόγου, στὴν περιφέρεια τῆς ὁποίας ἀναγράφεται «Θρησκευτικὴ Ἀδελφότης ἡ Ὁρθοδοξία» καὶ στὸ μέσον «Ἐν Μερσίνῃ 1901».

14. Τὰ χρονικὰ τῆς ἀδελφότητος «Ἡ Ὁρθοδοξία», Ἀθῆνα 1940, σ. 9.

15. Στὸ ἴδιο, σ. 9.

16. BEAA, Β 25α, 30 Ἀπριλίου 1906, σ. 1. BEAA, Β 32, 12 Ὀκτωβρίου 1909, σ. 1.

17. ΚΜΣ, ΑΠΠ [=Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἀρχεῖο Προφορικῆς Παράδοσης], Ταρσός, Κλ. 5, πληροφορητὴς Μωυσῆς Χριστοφίδης.

18. Νεολόγος, ἀρ. 4454, 23 Φεβρουαρίου/6 Μαρτίου 1884, σ. [3].

19. Νεολόγος, ἀρ. 5283, 15/27 Ἰανουαρίου 1887, σ. [2]. Βλ. καὶ Ἰχνεύμων, «Ἐξ Αἰολίδος Ἀδραμύττιον», ἐφ. Κωνσταντινούπολις, 11 Νοεμβρίου 1900, ἀπόκομμα ἀπὸ τὴ Μυστακίδειο Βιβλιοθήκη χωρὶς ἀριθμὸ σελίδας.

Ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης ἡ Ἐλεημοσύνη» (1885) εἶχε σκοπὸ «τὸ ἐλεεῖν ἐν γένει». Τὸ διοικητικὸ συμβούλιο ἀποτελοῦσαν οἱ: Σταμάτης Κρητικῷ, πρόεδρος, Ἀχιλλεὺς Ρακίνας, ἐπιμελητής, Πάτροκλος Κέπετζης, γραμματεὺς, Ἀνέστης Βαρβέρης, εἰσπράκτωρ, Β. Σάββας, ταμίας, Νικόλαος Χριστοδούλου, Γ. Πανέλης, Μιχ. Σταμπολῆς.²⁰ Πρόεδρος τὸ 1900 ἦταν ὁ Πάτροκλος Κέπετζης.²¹

Τὸ «Μετοχικὸν Σωματεῖον ὁ Μύρμηγξ» (1885) στόχος τοῦ ὁποῖου ἦταν «ἡ ἀπόκτησις λαχειοφόρων μετοχῶν τῶν ὁποίων τὸ κεφάλαιον, τοὺς τόκους καὶ τοὺς λαχνούς θὰ διανέμονται μετὰ 10 ἔτη οἱ μέτοχοι ἐκάστης σειρᾶς».²²

Ὁ «Γυμναστικὸς Σύλλογος ὁ Κόροιβος» εἶχε πρόεδρο τὸν ἱδρυτὴ του, Ἀθ. Βέλκο, καὶ γραμματέα τὸν Δημήτριον Ν. Κωφοῦ. Τὰ μέλη του ἀγωνίζονταν στὸ γυμναστήριον τῆς τοπικῆς σχολῆς, καλλιεργοῦσαν δὲ ἰδιαίτερα τὸ πνεῦμα τῆς ἰσότητος.²³

Ὁ «Σύλλογος Ἀγάμων», μὲ ἔμβλημα τὴν πανσέληνον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἐμφανὲς εὐθυμο σκοπὸ του, κατέστρωνε «διάφορα σχέδια δράσεως καὶ ἐνεργείας, κοινωνικῆς, ἐθνικῆς καὶ ἄλλης, ἀνεγινώσκοντο ἀπηγορευμένοι ἐφημερίδες...». Ἰσόβιος πρόεδρός του ἦταν ὁ Ἰγν. Χιωτέλλης καὶ μέλη οἱ Στράτων Σαλατέλλης, Κωνσταντῖνος Σαλατέλλης, Ἰγνάτιος Σαλατέλλης, Φωκίων Πιτσούλης, Διογένης Πιτσούλης, Γεώργιος Κασικέλλης, Σόλων Κασικέλλης, Γεώργιος Καραπαναγιώτης, Στέλιος Παπάζογλου, Δημήτριος Κωφοῦ, Στέλιος Κρητικός.²⁴

Ἡ «Ἀδελφότης τοῦ Νοσοκομείου ὁ Ἅγιος Θεράπων», μὲ ἱδρυτὲς τοὺς Μ. Καζάτζη (ἐπίτιμος ἱδρυτής), Ι. Μεταξᾶ, Α. Βογιατζῆ, Α. Βάλιακα, Α. Δηλιγιάννη, Α. Χαραλαμπίδη, Δ. Μορελέλη, Π. Μεταξᾶ, Σ. Κωφοῦ, Χ. Βογιατζῆ καὶ Ι. Χρυσόχο, ²⁵ εἶχε σκοπὸ τὴν ἴδρυση καὶ τὴ συντήρηση νοσοκομείου ἀρχικὰ μὲ τρεῖς κλίνες, τὸ ὁποῖο θὰ παρείχε δωρεὰν νοσηλεία σὲ ἄπορους ἀσθενεῖς χωρὶς διάκριση θρησκευματος ἢ ἐθνικότητος.²⁶ Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἐφό-

20. Δημήτριος Ν. Κωφοῦ, Ἀδραμυττινὰ, Ἀθήνα 1968, σ. 118.

21. Ἰχνεύμων, «Ἐξ Αἰολίδος...», ὅ.π.

22. Δημήτριος Ν. Κωφοῦ, ὅ.π., σ. 118.

23. Στὸ ἴδιο, σ. 84· ἐφ. Ἡμερησία, ἀρ. 819, 18 Ἰουλίου 1908, σ. [3].

24. Ὁ.π., σσ. 90-92.

25. Ἰχνεύμων, «Ἐξ Αἰολίδος...», ὅ.π.· Κανονισμὸς τῆς ἐν Ἀδραμυττίῳ Ἀδελφότητος τοῦ Νοσοκομείου ὁ Ἅγιος Θεράπων, ἐν Ἀδραμυττίῳ τῇ 5ῃ Μαρτίου 1900, σ. 4.

26. Κανονισμὸς τῆς ἐν Ἀδραμυττίῳ..., ὅ.π., σ. 3, 17· Ἰχνεύμων, «Ἐξ Αἰολίδος...», ὅ.π.

ρους ήταν γιατρός και όφειλε να παρίσταται στο νοσοκομείο συγκεκριμένες μέρες και ώρες και να θεραπεύει τους νοσηλευόμενους χωρίς αμοιβή.²⁷

Στο Κεμέρ (Βουρχανιέ), με την ανεπτυγμένη βιομηχανία, λειτουργούσαν οι αδελφότητες «Πρόδοος» και «Άλληλοβοήθεια», που ανέλαβαν «τον έξω-ραϊσμόν τῆς ἐκκλησίας και τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ παρθεναγωγείου και τοῦ νεκροταφείου».²⁸ Πληροφορητῆς τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν ἀναφέρει νεανικό σωματεῖο και φιλόπτωχο ἀδελφότητα ἀνδρῶν και γυναικῶν.²⁹

Στὴν Μπάλια κατὰ τὴν ἐναρξὴ τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου λειτουργοῦσαν ὁ σύλλογος «Σύμπνοια» και σύλλογος ἐργολάβων.³⁰

Στο Σιντιργί, κωμόπολη με 1800 ὁμογενεῖς, ἀναφέρεται ὁ «Φιλεκπαι-δευτικός Σύλλογος ἡ Ἐγκράτεια» (1873).³¹

Στὰ Δαρδανέλλια (Τσανάκκαλε), πόλη με ἀνεπτυγμένο εἰσαγωγικὸ και ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο, ἦταν γνωστὴ ἡ «Ἀγαθοεργὸς και Φιλάνθρωπος Ἀδελφότης», με σκοπὸ ἀντίστοιχο με τὴν ἐπωνυμία της.³² Ἐδῶ λειτουργοῦσε ἐπίσης και ἡ «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν», με πρόεδρο ἐπὶ τέσσερα συνεχῆ χρόνια τὴν Ἀμαλία Α. Ζέρφου και γραμματέα τὴν Ἐλένη Λαγοπούλου. Ἡ ἀδελφότητα διατηροῦσε ταπητουργεῖο στο ὁποῖο πτωχὰ κορίτσια μάθαιναν τὴν τέχνη τῆς ταπητουργίας ὡς βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα.³³ Παράλληλα λει-

27. Κανονισμὸς τῆς ἐν Ἀδραμυττίω..., ὁ.π., σ. 21. Στὴν περιφέρεια τῆς ἐλληνοφειδοῦς σφραγίδας ὑπάρχει ἡ ἐνδειξὴ «Ἀδελφότης Νοσοκομείου Ἀδραμυττίου», στο μέσον κλίνη νοσοκομείου και ἡ χρονολογία 1899.

28. Γ. Παπαδόπουλος, *Τὸ Κεμέριον*, Ἀθήνα 1919, σσ. 8-9· Παντ. Μ. Κοντογιάννης, *Ἡ ἐλληνικότης τῶν νομῶν Προύσης και Σμύρνης*, Ἀθήνα 1919, σ. 110.

29. ΚΜΣ, ΑΠΠ Μ8, πληροφορητῆς, Μιχαὴλ Ἐμμανουηλίδης.

30. Παντ. Μ. Κοντογιάννης, ὁ.π., σ. 149.

31. «Αἱ ἐν τῷ κλίματι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Ἱερὰ Μητροπόλεις, Ἀ. Ἡ Μητρόπολις Κυζίκου», *Ἑθνικὰ Φιλανθρωπικὰ Καταστήματα, Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1905*, ἔτος Α, Κωνσταντινούπολη 1904, σ. 183· Γεώργιος Χασιώτης, «Ἡ παρ' ἡμῶν δημοτικὴ παιδεὺσις ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως μέχρι σήμερον», *ΠΕΦΣΚ* [=Περιοδικὸν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου] *Η'* (1873-1874), σ. 118· «Ἐκθεσις τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς περὶ τῆς καταστάσεως τῆς παιδείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας», *ΠΕΦΣΚ*, ὁ.π., σσ. 254, 296· Κ. Εὐσταθόπουλος, «Περὶ Συλλόγων», *Ὀμηρος* 1 (1873), σ. 645· Νικόλαος Οἰκονομίδης, «Ἐκδρομὴ εἰς Βαλούκσιρ», *Ὀμηρος* 2 (1874), σ. 183.

32. Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ, ἔτος ΙΑ', 17/29 Μαΐου 1872, ἀρ. 982, σ. [4].

33. «Αἱ ἐν τῷ κλίματι ..., Ἀ. Ἡ Μητρόπολις Κυζίκου», ὁ.π., σ. 187· Ἡ Ἀμάλθεια, ἀρ.

τουργοῦσε καὶ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης τῶν Κυρίων», με πρόεδρο τὸν Δημ. Χατζόπουλο.³⁴

Στὴ Λάμψακο, κομόπολη με 1080 ὁμογενεῖς, φέρεται τὸ 1904 ὡς νεοσύστατη ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα «Ἅγιος Τρύφων».³⁵

Στὸ Ρέν-Κιοῦ (Ὁφρύνιον) ἡ «Θρησκευτικὴ Ἀδελφότης» καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ταμεῖο συνεισέφεραν στὸν προϋπολογισμό τῆς ἐκκλησίας.³⁶ Ἀκόμη, σύμφωνα με προφορικὴ παράδοση, λειτουργοῦσαν ἐδῶ τέσσερα «Ἀδερφάτα»: τῶν ἐπαγγελματιῶν, τῶν οἰκοδόμων, τῶν γεωργῶν, καὶ τῶν ἀγωγιατῶν, με προστάτες ἀντίστοιχα τοὺς Ἅγιο Χαράλαμπο, Ἅγιο Δημήτριο, Ἅγιο Μόδεστο καὶ Ἅγιο Μηνά.³⁷

3. Παφλαγονία

Στὴν Ἰνέπολη λειτουργοῦσε ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα «Παφλαγονία», με σκοπὸ τὴν ἱδρύση τοπικοῦ παρθεναγωγείου.³⁸

Στὴν Κασταμονή τὸ 1870 ἱδρύθηκε ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα «Παφλαγονία» ποὺ ἀπέβλεπε ἐπίσης στὴν ἱδρύση παρθεναγωγείου.³⁹ Ἀπὸ πληροφορητὴ τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν ἀναφέρεται ἡ «Ἐλεημοσύνη», ἐπιτροπὴ ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὴν ὑποστήριξη τῶν πτωχῶν.⁴⁰

Στὴν Ποντοηράκλεια (Ἑρεγλί) ἡ ἐλληνικὴ κοινότητα περιλάμβανε 1.400 κατοίκους σὲ συνολικὸ πληθυσμὸ 8.000 ποὺ ζοῦσαν ἀπὸ τὰ ὄρυγεῖα καὶ

8309, 16/29 Ἰαν. 1906, σ. [2] καὶ ἀρ. 8343, 24 Ἰαν./9 Φεβρουαρίου 1906, σ. [2]. Τὸ 1907 πρόεδρος ἦταν ἡ Ἀλεξάνδρα Ζέρφου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια ΚΖ' (1907), σ. 108 καὶ τὸ 1908 ἡ Ἀγλαΐα Νικολαΐδου καὶ γραμματέας ἡ Ἑρατὼ Σκαρλατίδου: Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 8928, 15-28 Φεβρουαρίου 1908, σ. [3].

34. «Αἱ ἐν τῷ κλίματι... Δ. Ἡ Μητρόπολις Κυζίκου», δ.π., σ. 187· Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια ΚΖ' (1907), σ. 108.

35. Στὸ ἴδιο, σ. 187.

36. Στὸ ἴδιο, σ. 186.

37. ΚΜΣ, ΑΠΠ Μ38, σ. 194-195, πληροφορητῆς, Κωνσταντῖνος Κοῦκος.

38. Γεώργιος Χασιώτης, «Ἡ παρ' ἡμῶν...», δ.π., σ. 118· «Ἐκθεσις τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς...», δ.π., σ. 256.

39. Ἐφ. Νεολόγος 10/22 Σεπτεμβρίου 1870, ἀρ. 675, σ. 3.

40. ΚΜΣ, ΑΠΠ Πφ. 11, πληροφορητῆς, Μιχαλάκης Σομπέσγλου.

τις φορτοεκφορτώσεις στο λιμάνι.⁴¹ Οί τουρκόφωνοι κάτοικοι προσπάθησαν να ανακτήσουν τη χαμένη τους πάτρια γλώσσα γι' αυτό και σύστησαν «Φιλεκπαιδευτική αδελφότητα», με σκοπό την ίδρυση άρρεναγωγείου και παρθεναγωγείου.⁴²

Στη Σαφράμπολη (Θεοδωρούπολις) τὸ 1885 τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τῆς ἀδελφότητας «Ὁμόνοια» (1882) συνυπογράφει μαζί με τὴν ἐφορεία τῶν σχολῶν καὶ τὴν ἐπιτροπὴ τῆς ἐκκλησίας ἀπόφαση τῆς δημογεροντίας, μετὰ τὴν εἶδηση τοῦ θανάτου τοῦ εὐεργέτη Ζανῆ Στεφάνοβιχ Σκυλίτζη.⁴³

Τὸ 1899 μαρτυρεῖται ἡ δημιουργία τῆς «Φιλεκπαιδευτικῆς Βοηθητικῆς Ἐπιτροπῆς», ἡ ὁποία βέβαια δὲν ὑπῆρξε ἀμιγῆς σωματειακὴ μορφή με ἐκλεγμένους διοικητικοὺς ἐκπροσώπους· ἀποτελοῦσε βοθητικὸ παράγοντα τῆς αὐτοδιοικούμενης κοινότητος με ἐκπροσώπους προκαθορισμένους.⁴⁴

Ἀκόμη λειτουργοῦσε καὶ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα ποὺ τὸ ἀργότερο τὸ 1906, ὅπως φαίνεται, φέρεται νὰ ἔχει διαλυθεῖ. Τὴν ἔλλειψη τῆς φιλεκπαιδευτικῆς ἀδελφότητος ἀναπλήρωσε φιλοπρόδοος ἀδελφότητα κυριῶν ποὺ ἀνέλαβε εἴτε τὴν πρόσληψη μαίας γιὰ τὴ δωρεὰν παρακολούθηση ἐπιτόκων γυναικῶν εἴτε τὴν ἰδρυση φιланθρωπικῶν ἰδρυμάτων.⁴⁵

Γύρω στὸ 1914 οἱ Ἕλληνες τεχνίτες ἔχαν ὀργανωθεῖ σὲ συλλόγους ἀνάλογα με τὴν τέχνη τους π.χ. ἀργυροχρυσόχοι, γεμενετζήδες, καλαϊτζήδες καὶ ράφτες, με προστάτες ἀντίστοιχα τοὺς Ἅγιο Σπυριδῶνα, Ἅγιο Ἡλία, Ἅγιο Γεώργιο καὶ Ἰσως τὴν Παναγία.⁴⁶

41. Παναγιώτης Γ. Μακρῆς, *Ἡράκλεια τοῦ Πόντου*, Ἀθήνα 1908, σσ. 29, 33.

42. *ΠΕΦΣΚ Θ'* (1875-1876), σ. 195.

43. ΓΑΚ, ΤΑ 362. Ἐλλειψοειδῆς σφραγίδα στὴν περιφέρεια τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἡ ἔνδειξη «Ἀδελφότης Ὁμόνοια», «Ἐν Σαφραμπόλη» (sic), στὸ μέσον δύο χέρια σὲ χειραψία καὶ ἡ χρονολογία «1882».

44. ΓΑΚ, ΤΑ, 382, σσ. 18-19 καὶ 378, σσ. 8-9. Ἐλλειψοειδῆς σφραγίδα στὴν περιφέρεια τῆς ὁποίας «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ Ζαφραμπόλεως» καὶ στὸ μέσον δύο χέρια σὲ χειραψία πάνω σὲ δάφνες καὶ ἡ χρονολογία «1899».

45. Π. Ι. Παυλίδης, «Ἡ ἐπαρχία Νεοκαισαρείας», *Ξενοφάνης* 4 (1906), σ. 132. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, *Υπόμνημα περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ παθημάτων τῶν ἐστίων τοῦ πολιτισμοῦ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Θράκης*, Ἀθήνα 1918, σ. 53.

46. ΚΜΣ, ΑΠΠ, Πφ 20, Ἀναστασιάδης, *Σαφράμπολη*, Ὀκτώβριος 1968 (δακτυλόγραφο), σσ. 16-17.

Πληροφορητής τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν ἀναφέρει ὅτι στήν Τόσια ὑπῆρχε φιλόπτωχο ταμεῖο καί σωματεῖο κτιστῶν, πού εἶχε φροντίσει μάλιστα νά ἐγκατασταθεῖ πυροσβεστικός κρουνός (τουλούμπα) στήν καμώπολη.⁴⁷

ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ ΣΤΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ Α', Β', Γ'

1. Βιθυνία

Μαρμαράς. Μαρτυροῦνται δύο σύλλογοι: «Μορφωτικός καί Πολιτιστικός Σύλλογος Μαρμαρά Ἡ νέα γενεά», μέ πρόεδρο τόν Σπυρίδωνα Νεστορίδη, δημογέροντα καί δήμαρχο τοῦ Μαρμαρά,⁴⁸ καί ἡ «Ἀδελφότης Τριῶν Ἱεραρχῶν».⁴⁹

Ἀρτάκη. Ὁ γεωργικός σύλλογος «Ἡ Κυβέλη» ιδρύθηκε τὸ 1912, μέ πρόεδρο τόν Ζουμπούλη Κιουρκτσῆ.⁵⁰

Πάνορμος. Ὁ μητροπολίτης Κυζίκου κοινοποίησε τὴ σύσταση τῆς φιλοπτώχου ἀδελφότητος τῶν κυριῶν πού ἤδη εἶχαν συλλέξει καί διανείμει στοὺς πτωχοὺς 2000 γρόσια.⁵¹

Τὸ 1912 ιδρύθηκε λέσχη. Μαρτυροῦνται καταστροφή τῆς κατὰ τὸν πόλεμο καθῶς καί διαρπαγὴ τῶν βιβλίων καί τῶν ἐπιπλῶν τῆς. Ἀνασυστήθηκε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης.⁵²

Ὁ «Πατριωτικός Σύνδεσμος Ἑλληνίδων Κυριῶν Πανόρμου», μέ πρόεδρο τὴν Ἑστερ Β. Ταβουλάρη καί γραμματέα τὴν Κατίνα Κωνσταντινίδου, σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὴν «Ἀμυνα Ἑλληνίδων Μικρασίας» (17 Ἀπριλίου 1922) ἀνακοινώνει ὅτι εἶχε σκοπὸ: «1) τὴν ἀποστολὴ μικρῶν δώρων στὰ τιμημένα μας παλληκάρια, 2) τὴν ἀνακούφιση τῶν ἀπόρων οἰκογενειῶν τοὺς διὰ τακτικοῦ μικροῦ εἰσοδήματος καί ἐκτάκτου, 3) νά ἐνισχύσῃ τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἀνδρῶν μας εἰς τὰς πολλαπλὰς ἀσχολίας τῆς πρὸς ἄμυναν τοῦ πατρώου καί ἱεροῦ ἐδάφους μας».⁵³

47. ΚΜΣ, ΑΠΠ, Πφ 14, πληροφορητής, Βασίλειος Μαυρογενειάδης.

48. Σπυρίδων Νεστορίδης, *Προκονησιακά καί ἐθνικά ἐνθυμήματα*, Ἀθήνα 1992, σ. 11.

49. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, *Υπόμνημα περὶ τῶν δικαιωμάτων...*, ἔ.π., σ. 53.

50. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», στὴν ἐκδ. *Ἑλληνικὸς Ὁδηγός... 1921*, Ἀθήνα 1921, σ. 75.

51. ΓΑΚ, ΤΑ 453, Πρακτικὸ δημογεροντίας 30 Ἀπριλίου 1903, σ. 100'.

52. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ἔ.π., 1921, σ. 101.

53. Ἀρχεῖο Περίδου, «Ἐνωσις Σμυρναίων. Στρογγυλὴ σφραγίδα στὴν περιφέρεια τῆς

Μηχανιώνα. Ἡ ἀδελφότητα «Πρόοδος»⁵⁴ (1866) συντηροῦσε σχολὴ ἀρρένων ἀπὸ τὸ 1866 καὶ παρθεναγωγεῖο ἀπὸ τὸ 1873, τὸ ὁποῖο ἐνίσχυε σημαντικὰ ὁ Γ. Ζαρίφης, μὲ ἐτήσια ἐπιχορήγηση 25 λιρῶν.⁵⁵

Κίος. Ἡ «Φιλεκαπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Κιανῶν»⁵⁶ προσπάθησε νὰ βελτιώσει τὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης στὴν Κίο υἱοθετώντας τὸ σύστημα τῶν ἐσπερινῶν διαλέξεων, ἀλλὰ καί, σὲ συνεργασία μὲ τὴ συντεχνία τῶν παντοπωλῶν καὶ μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ προέδρου Νικ. Στρουμπούλη, πρωτοστάτησε στὴν οἰκοδόμησιν τῶν σχολείων τῆς Κίου.⁵⁷

Τὸ 1895, μὲ πρωτοβουλία τῆς Σμαράγδας Γερομάζης, ἰδρύθηκε ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Κυριῶν». Τὰ μέλη τοῦ πρώτου διοικητικοῦ συμβουλίου ἦταν: Κλεοπάτρα Γιαβάσσογλου, πρόεδρος, Εὐανθία Δεληφώνη, ταμίας, Σμαράγδα Γερομάζη, γραμματεὺς, Εὐφροσύνη Μιχαηλίδου καὶ Ἀθηνᾶ Μπαμπούδη, σύμβουλοι. Τὸ 1899 ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου: Κλεοπάτρα Γιαβάσσογλου, πρόεδρος, Μαριγῶ Οἰκονομίδου, ταμίας, Εὐριδίκη Καγγελάρη, γραμματεὺς, Μαριάνθη Βορίδου καὶ Σμαράγδα Γερομάζη, σύμβουλοι.⁵⁸

Λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον ἰδρύθηκε ὁ «Μουσικὸς Σύλλογος»⁵⁹ μὲ πρωτεργάτη τὸν Φώτη Παντερμαλῆ. Διαλύθηκε μετὰ τὴ σύλληψιν καὶ τὴ δολοφονία τοῦ ἀρχιμουσικοῦ καὶ δασκάλου Καρακάση ποὺ αὐτοκτόνησε πέφτοντας ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ κονακιοῦ, ὕστερα ἀπὸ βασανιστήρια τῶν ἀρχῶν ποὺ τὸν εἶχαν κατηγορήσει ὡς κατάσκοπο τῆς Ἑλλάδας.

Στὰ χρόνια τῆς ἀνακωχῆς, τὸ 1919, ὁ Φώτης Παντερμαλῆς ἐνῆργησε γιὰ τὴν ἐπανασύστασιν τοῦ συλλόγου μὲ ἀρχιμουσικὸ-δάσκαλο τὸν Κεφαλλῆνα

ὁποῖας: «Πατριωτικὸς Σύνδεσμος Ἑλληνίδων Κυριῶν» καὶ στὸ μέσον: «Πάνορμος». Γιὰ τὴν Εὐαγγελία Περίδου καὶ τὸ Ἀρχεῖο Περίδου, βλ. Νίκος Χ. Βικέτος, «Οἱ γυναῖκες τῆς Κρήτης γιὰ τὴ Μικρασία. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Εὐαγγελίας (Αὐρηλίας) Περίδου», *Μικρασιατικὴ Ἡγῶ*, ἀρ. 261-262, Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 1985, σσ. 8-10.

54. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Α'», ὁ.π., σ. 72.

55. Εὐάγγελος Ἀθ. Μπόγκας, *Ἡ Μηχανιώνα τῆς Κυζίκου*, Ἀθήνα 1964, σ. 14.

56. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Α'», ὁ.π., σ. 75.

57. *ΠΕΦΣΚ* I (1875-1876), σ. 196· *Νεολόγος*, 27 Αὐγούστου/8 Σεπτεμβρίου 1886, ἀρ. 5167, σ. [3].

58. *Ταχυδρόμος*, ἀρ. 247, 12 Φεβρουαρίου 1899, σ. 3.

59. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Α'», ὁ.π., σ. 73.

Σπάθη. Ὁ σύλλογος ἦταν παρὼν σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς κοινότητος καὶ ὑποδέχθηκε τὸν ἐλληνικὸ στρατὸ τὸ 1922 κατὰ τὴν εἴσοδόν του στὴν Κίον.⁶⁰ Παράλληλα λειτούργησε καὶ ἡ Μαντολινάτα τῶν κοριτσιῶν μὲ διέυθυνση καὶ διδασκαλία τοῦ Σπάθη.⁶¹

Κουβούκλια. Συνιδρυτὲς τῆς «Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος»,⁶² ἐκτὸς ἀπὸ τὸν παπα-Πολυχρόνη Μισιρλόγλου, ἦταν οἱ: Θεόδωρος Ἀλτινούδης (κατόπιν Παπαθόδωρος), Νικόλας Μιχ. Δεληγιάννης, Ἰωάννης καὶ Χριστόπουλος Ζύρπουλου, Γιαννακὸς καὶ Κωστῆς Καραμανλῆς, Δημήτρης Θ. Δεληγιάννης, Ἰωάννης Ρίζογλου καὶ Χατζῆ Χαράλαμπος Ροδοκάλλης, μὲ σκοπὸ τὴν χριστιανικὴ ἀλληλεγγύη μεταξὺ τῶν κατοίκων.

Δεκαπέντε χρόνια ἀργότερα συστήθηκε καὶ δευτέρη ἀδελφότητα ἀπὸ τοὺς Πέτρο Παπαδόπουλο, Πέτρο Δεληγιάννη, Αὐγουστῆ Γιαννακόπουλο, Πέτρο Καριόγλου, Κωνσταντῖνο Ζυπριάδη, Χατζῆ Ἡλία Δεληγιάννη, Ἀθανάσιο Κουτσουμπιδῆ καὶ Γεώργιο Χατζῆ Κιοσέ, ἐνῶ τὸ 1908 ἰδρύθηκε «Σύλλογος τῶν Νέων»⁶³ ἀπὸ τοὺς Πέτρο Παπαδόπουλο, Στρατῆ Ἀθ. Δεληγιάννη, Γιώργο Λυτρίδη καὶ Φώτῃ Σοφ. Καραμανλῆ. Ὁ σύλλογος ἱδρύσε ἀναγνωστήριον καὶ ἀνέλαβε τὴν περιτοίχιση τῶν νεκροταφείων.⁶⁴

Σιγῆ. Ἀναφέρονται ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Σιγῆς»⁶⁵ καὶ ἡ ἀρτιγενεὴς «Φιλόπτωχος καὶ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Σιγῆς», μὲ ἀντιπρόεδρο τὸν Εὐστράτιο Μαμμάλη καὶ γραμματέα τὸν Σωτηριάδη.⁶⁶

Τρίγλεια. Λειτουργήσε φιλανθρωπικὴ ἀδελφότητα τῶν κυριῶν, στὴν ὁποία παραχωρήθηκε ἀπὸ τὴν κοινότητα τὸ παλαιὸ παρθεναγωγεῖο γιὰ νὰ τὸ ἐπισκευάσει καὶ νὰ τὸ μετασκευάσει σὲ αἴθουσα λέσχης καὶ θεάτρου, μὲ τὸν ὅρο νὰ μπορεῖ νὰ τὸ χρησιμοποιεῖ καὶ ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότης.⁶⁷

60. Βασίλης Κουλιγκᾶς, *Κίος 1912-1922. Ἀναμνήσεις ἐνὸς Μικρασιάτη*, Ἀθήνα 1988, σσ. 46-48.

61. Στὸ ἴδιον, σ. 48.

62. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Α', β.π., σ. 75.

63. Ὁ.π.

64. Γιώργος Κοτζαερίδης, *Ἀξέχαστα Κουβούκλια*, [Θεσσαλονίκη] 1990, σ. 18.

65. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Α', β.π., σ. 76· ΠΕΦΣΚ Ι (1875-1876), σ. 196· Γ. Χασιώτης, «Ἡ παρ' ἡμῶν...», β.π., σ. 118.

66. Κωνσταντινουπόλις, ἀρ. 7, 10 Ἰανουαρίου 1906, σ. [2].

67. ΓΑΚ, ΤΑ 427, 23 Φεβρουαρίου 1920, σ. 317.

Εἶναι γνωστό ὅτι σὲ πολλές πόλεις ὑπῆρχαν καφενεῖα ποὺ ἀνῆκαν σὲ ἀδελφότητες καὶ ποὺ παραχωροῦνταν σὲ ἰδιώτες γιὰ ἐκμετάλλευσή. Στὴν Τρίγλεια τὸ καφενεῖο («Κυψέλη») ἀνῆκε πιθανότατα σὲ ὁμώνυμο ἀδελφάτο.⁶⁸

Ἐπειδὴ στὴν περιοχή εἶχε ἀναπτυχθεῖ ἡ μεταξοϋφαντουργία συστήθηκε τοπικὸς σύλλογος γιὰ τὴν προαγωγή της.⁶⁹

Μουδανιά. Ἀναφέρεται ἀδελφότητα ποὺ διατηροῦσε καφενεῖο.⁷⁰ Ἐξάλλου ἡ «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν ὁ Εὐαγγελισμὸς» (1911) μὲ πρόεδρο τὴν Βικτωρία Διαμαντοπούλου καὶ γραμματέα τὴν Ἐφη Κ. Γαϊτάνου, μὲ ἐπιστολὴ της (12 Ἀπριλίου 1922) ὑποσχέθηκε νὰ ἀποστείλει σεβαστὸ ποσὸ στὴν «Ἐπιτροπὴ τῆς Ἀμύνης Ἑλληνίδων Μικρασίας» στὴ Σμύρνη.⁷¹ Μὲ ἄλλη δὲ ἐπιστολὴ της (20 Μαΐου 1922) διαβεβαίωσε ὅτι προχώρησε στὴν πραγμάτωσή τῆς ὑπόσχεσής της.⁷²

Νικομήδεια. Ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ὁμόνοια» συστήθηκε μὲ στόχο τὴν ἱδρύση καὶ τὴ συντήρησιν νηπιαγωγείου. Ἀναφέρεται ὅτι δὲν εἶχε λειτουργήσει ἕνα χρόνο μετὰ τὴν ἱδρυσή της.⁷³

Ντερέκιοϊ. Ἀξιόλογη δραστηριότητα εἶχε ἀναπτύξει τὸ σωματεῖο «Ἀδελφότης».⁷⁴

Ντεμίρντεσι. Μαρτυρεῖται ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης ἡ Μέλισσα».⁷⁵

2. Αἰολίδα

Κυδωνίες. Ἡ «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης»⁷⁶ διατηροῦσε ἀναγνωστήριο καὶ

68. Θανάσης Πιστιλίδης, *Τρίγλεια Βιθυνίας*, Ραφίνα 1983, σσ. 147, 168· Ἡρ. Ἀποστόλου Τσίτερ, *Τρίγλεια*, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 31.

69. Στὸ ἴδιο, σ. 32.

70. Κωνσταντινούπολις, ἀρ. 33, 10 Φεβρουαρίου 1906, σ. [3].

71. Ἀρχεῖο Περίδου, "Ἐνωσις Σμυρναίων.

72. Ἀρχεῖο Περίδου, "Ἐνωσις Σμυρναίων. Σφραγίδα στὴν περιφέρεια τῆς ὁποίας ἀναγράφεται «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης Κυριῶν Μουδανιά» καὶ στὸ μέσον ἐπάνω «Εὐαγγελισμὸς», ἐνῶ κάτω εἰκονίζεται ἀνοικτὸ τὸ Εὐαγγέλιο πάνω στὸ ὁποῖο ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Τῆς εὐποιίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε, 1911».

73. *Νεολόγος*, ἀρ. 4890, 29 Αὐγούστου/10 Σεπτεμβρίου 1885, σ. [2].

74. Μ. Μαραβελάκης - Α. Βακαλόπουλος, *Αἱ προσφυγικαὶ ἐγκαταστάσεις ἐν τῇ περιοχῇ Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 305.

75. *Νεολόγος*, ἀρ. 686, 18 Ἰουνίου 1892, σ. [1].

76. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Α'», ὁ.π., σ. 82.

βιβλιοθήκη, πού τὸ 1888 φέρονται νὰ ἔχουν διαλυθεῖ.⁷⁷

Ὁ «Σύλλογος Δεσποινίδων τῶν Κυδωνιῶν», πού ἀριθμοῦσε 250 μέλη, ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἰδρυση οἰκογενειακῶν βιβλιοθηκῶν.⁷⁸

Τὸ 1919 ἀναφέρεται ἀδελφότητα κυριῶν, μὲ σκοπὸ ἀκαθόριστο καὶ σκοτεινό. Δίνεται ἐδῶ τὸ κείμενο στὸ ὁποῖο διαφαίνεται ὁ σκοπὸς αὐτῆς. Ἀναφέρεται λοιπὸν γιὰ τὴν ἀδελφότητα ὅτι ἀποσκοποῦσε στὴν «περίθαλψιν τῶν ἀτυχῶν πλασμάτων ἅτινα σκληρὸν καὶ εἰδεχθὲς ἐγκλημα θέλον νὰ συγκαλύψῃ τὸ αἷσχος τοῦ ἐκθέτει καὶ ἀπορφανίζει καὶ τὴν ἄνετον ὅπως οὖν ἐξοικονόμησιν αὐτῶν».⁷⁹

Μὲ τὴ συνένωση τῶν δύο μουσικῶν συλλόγων «Ὀρφεὺς» καὶ «Ἀρίων»⁸⁰ συστήθηκε ὁ «Ἀπόλλων».⁸¹

Μέλη τοῦ γυμναστικοῦ συλλόγου «Αἰολικός»,⁸² ἀρτισύστατου τὸ 1907, ἀναφέρονται οἱ Δ. Πέππας, Κ. Λεντούδης, Δ. Γεωργαλάς, Π. Καζάκης κ.λπ.⁸³ Μὲ τὴν ἐπέτειο ἰδρυσης τοῦ συλλόγου συνδέεται καὶ ἡ τέλεση τῶν Αἰολικῶν Ἀγώνων.⁸⁴

Ὁ «Γεωργικός Σύνδεσμος»⁸⁵ διέθετε 200 μύλους καὶ φρόντιζε γιὰ τὴ βελτίωση τῶν εἰδῶν καλλιέργειας, τὴ δενδροφύτευση, τὴν καλλιέργεια τῆς ἀγάπης πρὸς τὴ γεωργία καὶ τὸν καταρτισμὸ μαθητικοῦ κέντρου. Οἱ ἀδελφοὶ Πανταζόπουλοι δώρισαν στὴν κοινότητα κῆπο 16 στρεμμάτων στὴ θέση Ἅγιος Κων-

77. Νεολόγος, ἀρ. 5623, 15/27 Μαρτίου 1888, σ. [3]. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 1311, 8/20 Ἀπριλίου 1888, σ. [4].

78. BEAA, Z 315, 9-6-1921. Ἐπιστολὴ τοῦ Γ. Ἀσκητόπουλου, ἐπιθεωρητῆ τῶν σχολῶν στὴν Ὑπάτη Ἀρμοστεία τῆς Ἑλλάδος στὴ Σμύρνη, πρὸς τὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη.

79. BEAA, Z 335α, σ. 4. Ἐκθεση τοῦ Ἀλέξανδρου Κολυφῆτῃ με θέμα «Ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν ὡς ἔχει νῦν ὑπὸ ὕλην, κοινωνικὴν, οἰκονομικὴν καὶ εκπαιδευτικὴν ἔποψιν».

80. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Ἀ», ὅ.π., σ. 83.

81. Ἡ Ἀμάθεια, 9/21 Δεκεμβρίου 1896, ἀρ. 6122, σ. [2].

82. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Ἀ», ὅ.π., σ. 83.

83. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 8710, 29/11 Μαΐου 1907, σ. [2]. Πρβλ. Ἡμερησία Σμύρνης, ἀρ. 478, 25 Μαΐου 1907, σ. [2]. Στὸ διοικητικὸ συμβούλιον συμμετεῖχαν οἱ: Δ. Α. Πέππας, Δ. Α. Γεωργαλάς, Ἀλ. Πανταζῆς, Π. Καζάκης, Στ. Ἐγγλεζόπουλος, Γ. Τοῦμπας, Σωκρ. Λιμπούσης, Κ. Λεντούδης καὶ Εὐαγγ. Γαλιάνδελης.

84. Ἡμερησία Σμύρνης, ἀρ. 478, 25 Μαΐου 1907, σ. [2].

85. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Ἀ», ὅ.π., σ. 83.

σταντίνος πρὸς χρῆσιν τῶν σχολῶν γιὰ τὸ πρακτικὸ μάθημα τῆς γεωργίας, ἐνῶ ὁ θίαςος «Νέος Μένανδρος» ἔδωσε παράσταση ὑπὲρ τοῦ ἀγροκηπίου.⁸⁶

Τῇ Διευθύνσῃ τῆς Ἐκπαίδευσης κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐλληνικῆς ἀρμοστείας ἀπασχόλησε «...καὶ ἡ ἐπαγγελματικὴ βελτίωσις τοῦ ἔργου τῶν διδασκόντων, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν πανταχοῦ τοὺς κυριωτέρους φορεῖς τῶν ἐκπολιτιστικῶν καὶ προοδευτικῶν ρευμάτων τῆς κοινωνίας». Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ φρόντισε γιὰ τὴ σύσταση διδασκαλικῶν συνδέσμων σὲ πόλεις ὅπως οἱ Κυδωνίες, τὰ Βουρλά καὶ ἡ Κρήνη. Οἱ στόχοι τῶν διδασκαλικῶν αὐτῶν συνδέσμων ἦταν σχεδὸν πανομοιότυποι, γι' αὐτὸ καὶ τὰ καταστατικά τους παραπλήσια:⁸⁷ «Σκοπὸς τοῦ Συνδέσμου τούτου (Κυδωνιῶν) εἶναι ἡ ἐπαγγελματικὴ βελτίωσις, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀλληλεγγύης ὡς καὶ ἡ ὕλικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνύψωσις τῶν ἀποτελούντων αὐτὸν μελῶν. Ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπιδιώκεται διὰ τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων παιδαγωγικῶν συνεδριῶν, διὰ παιδαγωγικῶν φροντιστηρίων, διὰ δημοσιῶν ὁμιλιῶν καὶ διαλέξεων καὶ δημοσιεύσεων ἐν τῷ τύπῳ, δι' ἐκδόσεων παιδαγωγικοῦ περιοδικοῦ ἢ ἑτησίου ἡμερολογίου, διὰ καταρτισμοῦ βιβλιοθήκης καὶ ἀναγνωστηρίου καὶ διὰ συστάσεως ταμιευτηρίου πρὸς ἀμοibaίαν ὑποστήριξιν τῶν μελῶν».⁸⁸

Στις 29 Μαρτίου 1922 μαζὶ μὲ τὴν Ὀλγα Μ. Τζούγα, ἐκπρόσωπο τῆς «Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος Κυριῶν»,⁸⁹ συνυπογράφουν οἱ Σ. Α. Βαλσαμάκη καὶ Ὀλγα Μ. Τζούγα, ὡς ἐκπρόσωποι τῶν συλλόγων «Κυδωνιάτις Ἀδελφῇ Στρατιώτου» ἢ πρώτη καὶ «Μορφωτικὸς Σύνδεσμος Δεσποινίδων» ἢ δεύτερη καὶ ἀπαντοῦν σὲ ἐκκλήσιν τῆς «Ἐπιτροπῆς Ἀμύνης Ἑλληνίδων Μικρασίας» νὰ συντρέξουν ἡθικὰ καὶ ὕλικὰ στὸ βαθμὸ ποὺ τὸ ἐπιτρέπει ἡ πτώσις τῆς δραχμῆς καὶ ἡ οἰκονομικὴ κρίσις ποὺ ἐπακολούθησε.⁹⁰

86. *Ἡ Ἀμάθεια*, ἀρ. 8911, 25/7 Ἰανουαρίου 1908, σ. [2].

87. Μ. Μυχαηλίδης-Νουάρος, «Ἡ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἐντὸς τῆς ζώνης τῶν Σεβρῶν μικρασιατικὴν περιοχὴν», *Μικρασιατικὰ Χρονικά* 6 (1955), σ. 68.

88. Στὸ ἴδιο, σσ. 70-71.

89. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωσις... Α'», ὅ.π., σ. 83.

90. Ἀρχεῖο Περίδου, «Ἐνωσις Σμυρναίων. Τὸ ἔγγραφο σφραγίζεται: α) μὲ στρογγυλὴ σφραγίδα στὸ κέντρο τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Κυδωνία 1900», ἀπὸ κάτω φύλλα ἐλιάς καὶ στὴν περιφέρεια «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν», β) μὲ ὠσειδὴ σφραγίδα ποὺ φέρει τὴν ἐπιγραφή «Ἀδελ. Στρατιώτου Κυδωνία 1921» καὶ γ. μὲ στρογγυλὴ σφραγίδα ποὺ φέρει τὴν ἐπιγραφή «Ἀναμορφωτικὸς Σύνδεσμος τῶν Δεσποινίδων ἢ Ἀναγέννησις», στὸ μέσον τῆς ὁποίας εἰκονίζεται ἀετός.

Μοσχονήσια. Σκοπὸς τοῦ «Ἑλληνικοῦ Πολιτικοῦ Συλλόγου» ἦταν «ἡ καθοδήγησις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς ἐπίγνωσιν τῶν δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεών του».⁹¹

Τὸ 1905 ἰδρύθηκε ἡ «Φιλανθρωπικὴ Ἀδελφότης ἡ Ἑκατόννησος». Τὸ σωζόμενο καταστατικὸ τῆς ἀναφέρει ὡς χρονολογία σύστασής της τὸ 1908. Τοῦτο δὲν ὀφείλεται σὲ λάθος ἀλλὰ σὲ σκόπιμη ἀναφορὰ τοῦ ἔτους ἀνασύστασης τοῦ συλλόγου ὡς ἔτους ἱδρύσεως. Ὁ σκοπὸς τῆς ἀδελφότητος ἦταν καθαρὰ φιλανθρωπικός.⁹² Πρόεδρος τὸ 1908 ἦταν ὁ Ἄθων. Κουβαρᾶς.⁹³

Πέργαμος. Κυρίες τῆς Περγάμου, μετὰ τὴν ἐξαετὴ ἐξορία, συνέντηξαν σωματεῖο μὲ τὴν ἐπωνυμία «Ἅγιος Γεώργιος», σκοπὸς τοῦ ὁποίου ἦταν ἡ ἀνακαίνισις καὶ ἐπίπλωσις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ποὺ εἶχε καταστραφεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὴν περίοδο τοῦ Ἀ' Παγκοσμίου Πολέμου.⁹⁴

Ἡ «Ἀγία Καστριανή»,⁹⁵ ποὺ ἀποσκοποῦσε στὴ διοργάνωσις ἀθλητικῶν ἀγώνων καὶ στὸν καλλωπισμὸ τῆς περιοχῆς τῆς ἐκκλησίας, ὄριζε ὡς ἐπαθλο γιὰ τοὺς νικητὲς μία σφραγίδα, πανομοιότυπη μὲ τὴ σφραγίδα τοῦ συλλόγου, στὸ μέσον τῆς ὁποίας ὑπῆρχε ἡ παράστασις τῆς ὁμώνυμης ἐκκλησίας.⁹⁶

Εὐεργετικότατο σωματεῖο ὑπῆρξε τὸ «Υδραγωγεῖον» ποὺ διατηροῦσε περισσότερες ἀπὸ 60 βρύσες γιὰ τὴν ὕδρευση τῆς κοινότητος.⁹⁷

Ἡ Ὑπατὴ Ἀρμοστεία Σμύρνης σύστησε στὴν Πέργαμο μορφωτικὸ σύλ-

91. *Ἡμερησία*, 12 Σεπτεμβρίου 1908, ἀρ. 864, σ. [3].

92. Κανονισμὸς τῆς ἐν Μοσχονήσις Φιλανθρωπικῆς Ἀδελφότητος «Ἡ Ἑκατόννησος», *Ἐν Μοσχονήσις* 1908, σ. 3. Ἡ ἀδελφότης εἶχε σφραγίδα στὴν περιφέρεια τῆς ὁποίας ὑπῆρχε ἡ ἐπιγραφή «Φιλανθρωπικὴ Ἀδελφότης ἡ Ἑκατόννησος» καὶ στὸ μέσον παράστασις ποὺ ἀπεικόνιζε «κύριον ἐλεοῦντα παῖδα», ὁ.π., σ. 10. Σίτσα Καραϊσκάκη, *Μοσχονήσια, Ἡ Πατρίδα μου*, Ἀθήνα 1973, σ. 192. Τὸ σωζόμενο καταστατικὸ ποὺ ἀνῆκε στὴν Μ. Καρατζοπούλου, ὡς κληρονόμου τῆς βιβλιοθήκης τῶν ἀδελφῶν Ὑπερείδη, βρίσκεται σήμε-
ρα στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἐστίας Νέας Σμύρνης.

93. *Ἡμερησία*, 5 Ἰουνίου 1908, ἀρ. 782, σ. [3].

94. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὁ.π., σ. 105. Γεώργ. Νεστ. Τσολισός, *Περγαμηνά*, Ἀθήνα 1984, σ. 64.

95. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωσις... Ἀ», ὁ.π., σ. 84.

96. Γεώργ. Νεστ. Τσολισός, ὁ.π., σ. 109· βλ. καὶ Γεώργιος Κ. Χονδρονίκης, *Ἡ ἐπαρχία τῆς Περγάμου*, τ. 3, Μυτιλήνη 1915, σ. 72.

97. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὁ.π., σ. 54· Γεώργιος Κ. Χονδρονίκης, ὁ.π., σ. 72· Στέφ. Ι. Στεφάνου-Ντόρτσιους, *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Περγάμου*, Ἀθήνα 1971, σ. 95.

λογο δεσποινίδων, με πρόεδρο τὴν Ἀντίπη I. Οἰκονομίδου.⁹⁸

Πρὸς τὴν «Ἀμυνα Ἑλληνίδων Μικρασίας» ἀποστέλλουν ἐπιστολές τους δύο σωματεῖα: ὁ «Σύλλογος Δεσποινίδων Ἡ Ἀναγέννησις» (7-4-1922, με πρόεδρο τὴν Κωνσταντίνα I. Κουγουλόγλου καὶ γραμματέα τὴν Δ. Ἀλεξανδρίδου⁹⁹) καὶ ὁ «Σύνδεσμος τῶν Κυριῶν Περγάμου», με πρόεδρο τὴν Ἀφροδίτη Τζιτζίτου καὶ γραμματέα τὴν Ὀλυμπία Ἰωαννίδου (16-14-1922) ποὺ γνωστοποιοῦν στὴν Ἀμυνα ὅτι τὰ μέλη της ἀποφάσισαν νὰ βοηθήσουν ὑλικά καὶ ἡθικά τὸ ἔργο τῆς Μικρασιατικῆς Ἀμυνας.¹⁰⁰

Μαγνησία. Ὁ σύλλογος «Νιόβη»¹⁰¹ ἰδρύθηκε τὸ 1872, με πρόεδρο τὸν ἰατρὸ Παντολέοντα Ζαχαριάδη καὶ σκοπὸ τὴ στήριξη τῆς ἐλληνικῆς σχολῆς. Μετὰ ἀπὸ ὑπολειτουργία ἔξι ἐτῶν, ἀνασυστήθηκε.¹⁰²

Στὴ Μαγνησία ἐπίσης λειτούργησε ὁ φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος «Ὁμόνοιοι», με διοικητικὸ συμβούλιο τοὺς Ἑμμ. Χατζῆ Θεόδωρο, Χατζῆ Ἰωάννη Παναγιώτου, Βασ. Ἀδαμίδη, Μιχαὴλ Κασάπαλη, Παν. Γεωργίου, Ἀντ. Εὐστρατίου, Ἰωάννη Εὐστρατίου καὶ Θεοχ. Λύχνα, ταμεία τὸν Ν. Χρ. Μηναρετζῆ καὶ γραμματέα τὸν Ν. Βουρνοβαλῆ. Μέρος ἀπὸ τὰ ἔσοδα τοῦ συλλόγου δαπανήθηκαν στὴ μισθοδοσία διδασκάλων.¹⁰³

Ὁ «Μορφωτικὸς Σύνδεσμος τῶν Δεσποινίδων Ἡ Ἀναγέννησις» ἀνταποκρίθηκε στὴν ἔκκληση τοῦ μητροπολίτη Μαγνησίας γιὰ τὴν ἀνέγερση ἱεροῦ τοῦ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου καὶ ἀπέστειλε τριάντα τουρκικὲς λίρες.¹⁰⁴

Φιλόμουσοι νέοι ἱδρυσαν φιλογολικὸ σύλλογο στὸν ὁποῖο ἐπρόκειτο νὰ προσχωρήσουν καὶ δεσποινίδες.¹⁰⁵

98. BEAA, H 222, 24-5-1921.

99. Ἀρχεῖο Περίδου, "Ἐνωσις Σμυρναίων. Σφραγίδα στὸν ἐξωτερικὸ κύκλο τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Σύλλογος Δεσποινίδων Ἡ Ἀναγέννησις – Πέργαμος 1920». Στὸ ἐξωτερικὸ κεφαλὴ Ἀθηνᾶς με περικεφαλαία πάντα σὲ δάφνες» βλ. καὶ Στέφ. I. Στεφάνου-Ντόρ-τικιωλούς, ὁ.π., σ. 199, ὅπου φωτογραφία τοῦ συλλόγου.

100. Ἀρχεῖο Περίδου, "Ἐνωσις Σμυρναίων.

101. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωσις... Α'», ὁ.π., σ. 86.

102. Πρόδος Σμύρνης, ἀρ. 146, 12 Σεπτεμβρίου, σ. [2]: Νέα Σμύρνη, ἀρ. 1493, 2 Ὀκτωβρίου 1879, σ. [1]: Σοφία Δ. Λουκᾶ, Μαγνησία, Χορόσχοιο, Μουραντιέ, Ἱστορικὰ Χρονικά, Ν. Σμύρνη 1960, σ. 36.

103. Ἀρμονία, ἀρ. 3018, 17 Μαρτίου 1894, σ. [3].

104. Ἐφεσος, ἔτος Α', 24 Ἰουλίου 1922, σ. 64.

105. Ἡ Νέα Ζωὴ Σμύρνης, ἔτος Δ', τχ. 13 (19) (sic), 30 Μαρτίου 1914, σ. 209.

Ἡ «Αγαθοεργὸς Ἀδελφότης Κυριῶν» ιδρύθηκε τὸ 1910, μὲ πρόεδρο καὶ γραμματέα τὴν Σοφία Δ. Λουκᾶ, ταμία τὴν Ἀθηνᾶ Ἀστ. Τσοπούλου καὶ μέλη τίς Ἑλένη Καρακάση, Οὐρανία Δεσποτοπούλου, Ἀσπασία Βεζυργιάνου, Εὐδοκία Παλαιολόγου, Μαρία Βαϊδιρλῆ, Εἰρήνη Χατζηγιάννη, Φερσάι Σαρβόγλου.¹⁰⁶

Ὡς φιλόπτωχες ἀδελφότητες λειτούργησαν τὰ σωματεῖα «Ἐλπίς καὶ Φιλανθρωπία», μὲ πρόεδρο τὸν Δ. Κασάπογλου καὶ ταμία τὸν Α. Βεζυργιάνογλου,¹⁰⁷ καθὼς καὶ ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Νέων».¹⁰⁸

Ἀπὸ τὸ 1890,¹⁰⁹ ἡ «Παιδικὴ Μαντολινάτα»¹¹⁰ καὶ ὁ «Φιλαρμονικὸς Σύλλογος Ἀρίων»,¹¹¹ μὲ διοικητικὸ συμβούλιο τοὺς Π. Δημητριάδη, Π. Διαμαντόπουλο, Ι. Ράλλη, Ε. Σκαναβόπουλο, Γ. Καβακλῆ, Κ. Βεζυργίους.¹¹²

Ὁ «Γυμναστικὸς Σύλλογος Σίπυλος» μαρτυρεῖται ὡς ἀρτισύστατος τὸ 1907.¹¹³

Ὁ λεσχικὸς σκοπός, δηλαδὴ ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξη καὶ ἡ ψυχαγωγία τῶν μελῶν, ἐκφράστηκε καὶ στὴ Μαγνησία μὲ τὴ σύσταση τὸ 1919 τῆς Ἑλληνικῆς Λέσχης, κατόπιν πρωτοβουλίας τῶν Ν. Νικολαΐδου, Πολ. Διαμαντοπούλου καὶ Σοφ. Παπάζογλου, (μὲ σκοπὸν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀλληλοβοήθειαν τῶν μελῶν ἐν τῇ ἐμπορικῇ καὶ τῇ πολιτικῇ αὐτῶν δράσει).¹¹⁴ Τὸ 1920 μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ἦταν οἱ Γ. Δημητριάδης, Δ. Καραγεώργης, Ι. Ράλλης, Γ. Χρηστίδης, Α. Λουκίδης, Θ. Βραχόπουλος¹¹⁵ καὶ τὸ 1921 οἱ Π. Διαμαντόπουλος, Γ. Καβακλῆς, Β. Κεφαλόπουλος, Α. Λουκίδης, Ν. Νικολαΐδης, Κ. Παπαϊωάννου.¹¹⁶

106. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», β.π., σ. 95· Σοφία Δ. Λουκᾶ, β.π., σ. 37.

107. Ἐφ. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 6190, 22 Φεβρ. / 3 Μαρ. 1897, σ. [2].

108. Σοφία Δ. Λουκᾶ, β.π., σ. 37.

109. Στὸ ἴδιο, σ. 37.

110. Στὸ ἴδιο, σ. 37.

111. Πιθανῶς νὰ ταυτίζεται μὲ τὸν φιλαρμονικὸ σύλλογο Μαγνησίας· πρβλ. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Ἀν», β.π., σ. 86.

112. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», β.π., Ἀθήνα 1920, σσ. 131-132.

113. Ἡμερησία, ἀρ. 515, 9 Ἰουλίου 1907, σ. [2] καὶ ἀρ. 523, 18 Ἰουλίου 1907, σ. [3] περ. Κόσμος, ἔτος Δ, ἀρ. 73, 1 Ἰανουαρίου 1912, τχ. 1, σ. 20· Σοφία Δ. Λουκᾶ, β.π., σ. 37.

114. Ἡμερησία, ἀρ. 889, 10 Ὀκτωβρίου 1908, σ. [3].

115. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», β.π., Ἀθήνα 1920, σ. 131.

116. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», β.π., Ἀθήνα 1921, σ. 95.

Παπαζλή. Στὴν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρμοστείας ιδρύθηκε ὁ «Ἀναμορφωτικὸς Σύνδεσμος Κυριῶν καὶ Δίδων Παπαζλή ἢ Ἀναγέννησις» μὲ μορφωτικὸ καὶ φιланθρωπικὸ σκοπὸ. Γιὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν στόχων τοῦ ὅρισε τὴν ἱδρυση βιβλιοθήκης, τὴν ὁργάνωσιν διαλέξεων, ἐκδρομῶν, τὴν ἱδρυση τμημάτων μουσικῆς, ξένων γλωσσῶν, ἱχθυογραφίας, ζωγραφικῆς, χορῶν κ.λπ., τὸν καταρτισμὸ «Λευκώματος περιλαμβάνοντος δελτάρια ἀπεικονίζοντα μνημεῖα τοῦ ἀρχαίου, βυζαντινοῦ καὶ νεωτέρου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐνδυμασίας Ἑλληνίδων ἐκ διαφόρων ἑλληνικῶν χωρίων, συλλογὰς φυσιογνωστικὰς ἐντόμων, ἀνθέων, φυτῶν κ.λ.π.». ¹¹⁷

Δικελί. Λειτουργοῦσαν οἱ σύλλογοι «Ἀταρνεύς», ¹¹⁸ φιλομαθητικὸς, καὶ «(τῶν Μυροφόρων) κυριῶν, θρησκευτικὸς. ¹¹⁹

Τσανδαρλί. Ἀναφέρεται «Σωματεῖον Φιλεκπαίδευτικῶν ὁ Ἀρκεσίλαος». ¹²⁰

Κινίκι. Σκοπὸς ἱδρύσεως τοῦ συλλόγου «Ἀναγέννησις» ἦταν ἡ ἐνίσχυση τῶν σχολῶν. ¹²¹

3. Ἰωνία

Α. Σμύρνη

Θρησκευτικοὶ σύλλογοι

Λειτουργοῦσε ἡ «Θρησκευτικὴ Ἀδελφικὴ Ἑταιρεία Πίστις-Ἐλπίς-Ἀγάπη» (1901) σκοπὸς τῆς ὁποίας ὀρίστηκε: «α) ἡ κατὰ Χριστὸν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ μόρφωσις κληρικῶν καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀνύψωσις τοῦ γοήτρου τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν κλήρου καὶ β) ἡ ἠθικὴ ἀδελφοποίησις ἀπάντων τῶν εὐσεβῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῆς Σμύρνης καὶ τῶν περὶ ἐπαρχιῶν πρὸς συστηματικὴν ἠθικὴν

117. Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, ὁ.π., σ. 69.

118. Παντ. Μ. Κοντογιάννης, ὁ.π., σ. 101· Γεώργιος Κ. Χονδρονίκης, ὁ.π., σ. 75.

119. Γεώργιος Κ. Χονδρονίκης, ὁ.π., σ. 75· Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὁ.π., σ. 53· Παντ. Μ. Κοντογιάννης, ὁ.π., σ. 101, 149.

120. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὁ.π., σ. 55· Παντ. Μ. Κοντογιάννης, ὁ.π., σ. 102· Γεώργιος Κ. Χονδρονίκης, ὁ.π., σ. 78.

121. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὁ.π., Ἀθήνα 1921, σ. 86.

καὶ ὕλικήν ἀρωγὴν καὶ βοήθειαν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ». ¹²² Ἡ ἀδελφότητα ἐπεδίωξε τὴν πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ της μετὰ τὴν ἱδρυση στὴ Σμύρνη ἱερατικῆς σχολῆς, τυπογραφείου καὶ ταμείου ἀλληλοβοηθείας. Τὸ τυπογραφεῖο προγραμματίισε τὴν ἐκδοση θρησκευτικοῦ περιοδικοῦ, πατερικῶν κειμένων καθὼς καὶ συγγραμμάτων γιὰ τίς μεγάλες μορφές τῆς Ὁρθοδοξίας ¹²³. Μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ἀναφέρονται οἱ: Ἄντ. Σούρλας, πρόεδρος, Ι. Μαμόπουλος, ἀντιπρόεδρος, Ὁ. Παπακωστέης, γεν. γραμματέας, Φιλ. Β. Σιαμπανίδης, εἰδικὸς γραμματέας, Χρ. Δ. Ἰακωβίδης, ταμίας, Γ. Νούλης, μέλος, Ν. Μερτσάρης, Ν. Γούδας, Μ. Κουρεμένος, Κ. Παπαδόπουλος. ¹²⁴

Ἡ «Ἀδελφότης Κυριῶν Ἀγίου Νικολάου» ἀνέλαβε τὴ διακόσμηση τοῦ ὁμωνύμου ναοῦ. ¹²⁵

Φιλανθρωπικὰ σωματεῖα

Ἡ «Ἀδελφότης Ἀγίας Ματρώνης» ¹²⁶ φέρεται τὸ 1888 ὡς «πρὸ πολλῶν ἐτῶν συσταθεῖσα», εἶχε δὲ ὡς στόχο «τὴν περίθαλψιν τῶν ἀσθενούντων μελῶν αὐτῆς καὶ τὴν παροχὴν βοηθημάτων εἰς τοὺς δυστυχοῦντας ἐξ αὐτῶν. Προσέτι δὲ καὶ τὴν ἀξιοπρεπῆ ἐκφορὰν τῶν θνησκότων ἀδελφῶν ἢ τῶν συγγενῶν αὐτῶν». ¹²⁷

Ἡ «Ἀδελφότης Ὑπαπαντῆς» συστήθηκε κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς προαναφερομένης καὶ ἐκπληροῦσε τὸν ἴδιον σκοπὸ. Παρόμοια ἀδελφότητα λειτουργοῦσε καὶ στὴ συνοικία Σχοινάδικα. ¹²⁸

Ἐπαγγελματικοὶ σύλλογοι

Μεγάλος ἐπαγγελματικὸς σύλλογος ἦταν τὸ ἐσνάφι τῶν ἀρτοποιῶν ἀφοῦ στὴν Σμύρνην λειτουργοῦσαν 250 φούρνοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 220 παρασκευ-

122. Κανονισμὸς τῆς ἐν Σμύρνῃ Ὁρθοπευτικῆς Ἀδελφικῆς Ἑταιρίας Πίστις - Ἐλπίς-Ἀγάπη, Κωνσταντινούπολη 1902, σ. 5.

123. Στὸ ἴδιο, σσ. 5-6.

124. Στὸ ἴδιο, σ. 1.

125. Ἡ Ἀμάθεια, 25 Ἀπριλίου 1909, σ. [3].

126. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Ἀ», ὁ.π., σ. 98.

127. Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης καὶ τῶν πέριξ πόλεων καὶ νήσων τοῦ ἔτους 1889, ἔτος Β', ἐκδοσις «Ἀμαλθείας», 1888, σ. 276.

128. Στὸ ἴδιο, σ. 276.

αζαν ἄρτο. «Πρωτομαχίστωρ» τὸ 1905 ἦταν ὁ Παντελῆς Παπαδόπουλος καὶ σύμβουλοι οἱ Ἄθαν. Μουμτζόγλους, Μιχ. Πιρπιρόγλους, Ἰωάν. Δημητριάδης, Πέτρος Χριστοφόρου, Βασ. Παπαδόπουλος καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ Μεμέτ ἐφένδης καὶ Μεμέτ ἀγάς. Ἡ μεγάλη αὐτὴ συντεχνία εἶχε διαιρεθεῖ σὲ δύο κλάδους, τῶν ψωμάδων καὶ τῶν κατιρμετζήδων. Ὁ δεῦτερος εἶχε πρωτομαχίστρα τὸν Μενέλαο Τούντα.¹²⁹

Μουσικοὶ - Ἀθλητικοὶ - Φιλοδραματικοὶ σύλλογοι

Τὸ Ἀναγνωστήριο «Ὁμόνοια» κατήρτισε θίασο καὶ ἀνέβασε τὸ ἐλληνικὸ «πρωτότυπο» δράμα *Κλεόδημος*, καθὼς καὶ τὴ μονόπρακτὴ κωμωδία *Διάβολος*.¹³⁰

Εἰδικὲς σωματειακὲς δραστηριότητες (1919-1922)

Ἡ Ὑπατὴ Ἀρμοστεία, σύστησε «Σύνδεσμον Κυριῶν», μὲ σκοπὸ τὴν εὕρεση ἐργασίας σὲ ἀνέργους ἐργάτες.¹³¹

Β. Προάστεια καὶ περίχωρα τῆς Σμύρνης

Βουτζάς. Ἐπίτροποι τῆς «Φιλοπροόδου Ἀδελφότητος Πνευματικῆς Ἀνάπτυξης» ὀρίζονται οἱ Ἀντώνιος Ἀθηνογένης, Πάρις Λαμπρινίδης, Ἰωακείμ Βοερζοβίνης, Μιχαὴλ Μπόμπας (sic), Ἀντώνιος Φώτογλους, Ν. Χορευτής, Κων. Σταυρινός, Νικ. Σταματάκης, Φώτης Ἰερόπουλος.¹³²

Μπουρνόβας. Λειτουργοῦσε Λέσχη τοῦ «Συνδέσμου τῶν Ἑλλήνων Βουρνόβα».¹³³

Μπαϊρακλί. Λειτουργοῦσε ἡ ἀδελφότητα «Μόρφωσις», «κύριον σκοπὸν

129. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 8275, 2/15 Δεκεμβρίου 1905, σ. [2].

130. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Β'», ὁ.π., σσ. 77-78· Χρ. Σολομωνίδης, *Τὸ Θέατρο στὴ Σμύρνη 1657-1922*, Ἀθήνα 1954, σ. 82.

131. Γεώργιος Π. Τρακάκης, *Ἡ βιομηχανία ἐν Σμύρνῃ καὶ ἐν τῇ ἐλληνικῇ Μικρασίᾳ*, Ἀθήνα 1994, σ. 84.

132. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 8084, 3/16 Μαρτίου 1905, σ. [2].

133. Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὁ.π., σ. 68· Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 8084, 3 (16) Μαρτίου 1905, σ. [2]. Στὴν περιφέρειαν τῆς σφραγίδας ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τῆς ἀδελφότητος καὶ στὸ μέσον εἰκονίζεται λυχνία ἀναμμένη.

ἔχουσα τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὴν προαγωγὴν τῶν Σχολῶν τῆς Κοινότητος, πρὸς δὲ καὶ τὴν παροχὴν ἐνδυμάτων, ὑποδημάτων, βιβλίων καὶ λοιπῶν χρεωδῶν εἰς τοὺς ἀπόρους μαθητὰς καὶ μαθητρίας... Δευτερεύων σκοπὸς εἶναι ἡ γενικωτέρα ἀνάπτυξις τῶν μελῶν διὰ διαφόρων διαλέξεων, καλλιτεχνικῶν παραστάσεων, ἑορτῶν, ἀγορῶν ὡς καὶ δι' ἰδρύσεως καταλλήλων βιβλιοθηκῶν παιδαγωγικῆς, μαθητικῆς καὶ λαϊκῆς δανειστικῆς, διὰ τε τὸ προσωπικὸν τῶν Σχολῶν, τὰ μέλη τῆς Ἀδελφότητος καὶ τοὺς μαθητὰς καὶ μαθητρίας τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῶν Σχολῶν».¹³⁴

Σαλαχανὲ (Σφακτηρία). Μαρτυρεῖται ἡ ἀδελφότητα τῶν κυριῶν «Ζωοδόχος Πηγὴ».¹³⁵

Γ. Πόλεις καὶ κομποπόλεις τῆς περιφέρειας Σμύρνης

Μενεμένη. Τὸ 1918 ἰδρύθηκε «Σύλλογος Κυριῶν» με πρόεδρο τὴν Α. Βακαλάκη καὶ πέντε συμβούλους.¹³⁶

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1919 ἡ «Θρησκευτικὴ Ἀδελφότης Εὐαγγελισμός», με ἐπιστολὴ τῆς πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων καὶ Συμμάχων Δυνάμεων στὸ Συνέδριον τῆς Εἰρήνης, ζητεῖ τὴν ἔνωση τῆς Μενεμένης με τὴ μητέρα Ἑλλάδα. Τὴν ἐπιστολὴ ὑπογράφουν τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς ἀδελφότητος: Ἀντ. Βακαλάκης, Ἀντ. Χατζῆ Μιχαήλ, Ἡλ. Ἡλιάδης, Νικόλι Τζελμετζίς.¹³⁷ Μὲ τὸ ἴδιο περιεχόμενο καὶ με ἡμερομηνία 6 Ἰανουαρίου 1919 ἀποστέλλονται: α) ἐπιστολὴ τοῦ «Φιλαρμονικοῦ Συλλόγου Μενεμένης», ποὺ ὑπογράφεται ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου: Κ. Χ. Ἀντωνίου, Ἀθανάσιον Β. Κασσάκου, Νικ. [δυσανάγνωστο ἐπώνυμο], Παναγιώτη Χατζῆ Παναγιώτου, Γεωργ. Βουτζάλη. β) Ψήφισμα Ἀναγνωστηρίου ἡ «Τῆμος Μενεμένης» με ἡμερομηνία 6 Ἰανουαρίου 1919. Ὑπογράφει τὸ διοικητικὸ συμβούλιον τοῦ Ἀναγνωστηρίου: Α. Μιχαηλίδης, Ἀναστ. Θεοφίλου, Βασίλ. Κασάκος, Σταῦρος Στεφανίδης, Νικόλαος Γ. Βακαλάκης.¹³⁸

134. Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, ὁ.π., σ. 68.

135. Ἡ Ἀμάθεια, 28 Μαρτ./11 Ἀπριλίου 1907.

136. Ἀσιατικὴ Ἑλλάς, ὁ.π., 1921, σ. 93.

137. Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν. Κυκλικὴ σφραγιδα στὸ μέσον τῆς ὁποίας εἰκονίζεται ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ στὴν περιφέρειά της ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Θρησκευτικὴ Ἀδελφότης Εὐαγγελισμὸς Μενεμένη 1886».

138. Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν.

Νέα Φώκαια. Είναι γνωστές δύο αδελφότητες με σκοπό την πραγματοποίηση κοινωφελών έργων: α) η «Φιλάνθρωπος Ἀδελφότης», με πρόεδρο τὸν Δ. Μαρουδῆ καὶ β) ἡ «Ὀρθοδοξία».¹³⁹

Παλαιὰ Φώκαια. Λειτουργήσε ὁ «Φωκαϊκὸς Σύνδεσμος».¹⁴⁰

Δ. Περιφέρεια Ἐρυθραίας

Ἀλάτσατα. Στὴν ἵδρυση τῆς «Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος τῶν Κυριῶν»¹⁴¹ πρωτοστάτησε ἡ Εὐανθία Γκόγκολα, ἡ ὁποία χρημάτισε καὶ πρόεδρος τῆς,¹⁴² με ἀντιπρόεδρο τὴ Μαρία Α. Φράγκου.¹⁴³ Σκοπὸς τῆς ἀδελφότητος ἦταν νὰ βρεθεῖ ἐργασία σὲ ἄπορες γυναῖκες, νὰ οργανωθοῦν μορφωτικὲς ὁμιλίες γιὰ τὶς γυναῖκες, κ.ἄ. Ἀνάμεσα στοὺς πόρους τῆς ἡ πώληση σιγαροχάρτου, ἡ ὁποία ἀπέφερε τακτικότερα εἰσοδήματα. Ἡ ἀδελφότητα ἀγόραζε, σὲ χονδρική τιμὴ, ποσότητες ἐλλεικτοῦ σιγαροχάρτου ἀπὸ Σμυρναίους εἰσαγωγεῖς καὶ τὸ πουλοῦσε μετὰ βοήθεια τῶν μελῶν τῆς σὲ Ἀλατσατιανοὺς καπνιστὲς.¹⁴⁴ Ἀνασυστήθηκε, με πρόεδρο τοῦ νέου διοικητικοῦ συμβουλίου τὴν Πολυξένη Ἰω. Παπαζογλάκη, γενικὸ γραμματέα τὴν Μερόπη Γ. Γκόγκολα, ταμία τὴν Εὐτέρπη Μ. Χατζημάρκου καὶ συμβούλους τίς: Μαρία Ν. Κλεάνθη, Ζωὴ Μ. Κακογιάννη, Εὐαγγελία Ν. Τουρλιτάκη, Ἀργυρὸ Στ. Τριανταφύλλου καὶ Οὐρανία Χατζηελευθερίου. Πρῶτο μέλημα τοῦ συλλόγου κατὰ τὴν περίοδο 1921-22 ἦταν ἡ ἥθικὴ καὶ ὑλικὴ συμπαράσταση στοὺς Ἀλατσατιανοὺς μαχητὲς τοῦ μικρασιατικοῦ μετώπου.¹⁴⁵ Στὸν πλέον ὁργανωμένο ἐπαγγελματικὸ κλάδο, στο σινάφι τῶν μπακάληδων, ἀνῆκαν καὶ οἱ «μεζατζήδες», οἱ ἔμποροι δηλαδὴ ὑφασμάτων καὶ φιλικῶν.¹⁴⁶

139. Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης καὶ τῶν πέριξ πόλεων καὶ νήσων τοῦ ἔτους 1890, ἔτος Γ', Ἀλεξάνδρεια: τυπογραφεῖο Ὀμονοίας», 1889, σ. 365.

140. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὁ.π., σ. 54· Παντ. Μ. Κοντογιάννης, ὁ.π., σ. 150.

141. Κυριακὴ Μαμῶνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Αἱ», ὁ.π., σ. 138.

142. Φάνης Ν. Κλεάνθης, Ἀλάτσατα, ἡ χαμένη πατρίδα μου. Ἱστορία, Λαογραφία, Ἀναμνήσεις, Ἀθήνα 1987, σ. 94.

143. BEAA, Η 86. Σφραγιδα ἐλλειψοειδὴς στὴν περιφέρεια τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἡ ἐνδειξὴ «Φιλοπτώχως Ἀδελφότης Κυριῶν Ἀλατσάτων», στὸ μέσον ἡ χρονολογία 1900» καὶ μία δυσδιάκριτὴ παράσταση.

144. Φάνης Ν. Κλεάνθης, ὁ.π., σ. 95.

145. Στὸ ἴδιο, σ. 96.

146. Στὸ ἴδιο, σ. 72.

Τσεσμέ (Κρήνη). Λειτουργήσε ὁ «Φιλομαθητικὸς Σύνδεσμος τῶν Ἑλληνίδων Κρήνης ἢ Πρόδοτος», ποὺ εἶχε τᾶξι ὡς σκοπὸ του: α) νὰ βοηθήσει τοὺς ἄπορους μαθητὲς καὶ τὶς μαθήτριες τῶν σχολείων Κρήνης· β) νὰ συστήσει μαθητικὸ συσσίτιο ποὺ θὰ ἐξασφάλιζε δωρεὰν ἢ ἔναντι μικροῦ ποσοῦ τροφὴ στοὺς ἄπορους μαθητές· γ) νὰ ἐπιδιώξει τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μελῶν του.¹⁴⁷

Ἡ «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν» εἶχε στόχο «νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὰς μαθητρίδας ὁμοιόμορφον ἐνδυμασίαν ἐξ ἐγχαρίου ὑφάσματος».¹⁴⁸

Στὴν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρμοστείας συστήθηκε ὁ «Πανερυθραϊκὸς Διδασκαλικὸς Σύνδεσμος» μεῖ ἔδρα τὴν Κρήνη.¹⁴⁹

Βουρλά. Κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρμοστείας συστήθηκε Διδασκαλικὸς Σύνδεσμος, μεῖ ἔδρα τὰ Βουρλά.¹⁵⁰

Γιούλ-Μπαξές. Ἀναφέρονται τρεῖς σύλλογοι: Διεθνὴς Λέσχη, Σωματεῖο Ἀμαξηλατῶν καὶ Σωματεῖο Ἀχθοφόρων.¹⁵¹

4. Λυδία

Ἀξάρι. Ἡ Λέσχη «Θυάτειρα», ποὺ εἶχε στόχο τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀγαθοεργῶν καταστημάτων, σχολείων καὶ νοσοκομείων, ἴσως εἶναι πρόδρομος χρονικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Λέσχης.¹⁵²

Τὸ «Λαϊκὸν Κέντρον», ὅπου παραδίδονταν νυκτερινὰ μαθήματα, εἶχε διακόψει τὴ λειτουργία του στὴ διάρκεια τοῦ Ἀ' Παγκοσμίου Πολέμου, ἐπανῆλθε ὅμως στὶς ἐργασίες του τὸ 1918, μετὰ τὴ σύναψιν τῆς ἀνακωχῆς. Τὸ συμβούλιό του ἀποτελοῦσαν οἱ: Α. Ἀλεξανδρίδης, Γ. Προδρομίδης, Σ. Σολομωνίδης, Ε. Κάπρου, Ε. Ἀμπατζόγλου, Σ. Καρακούλης.¹⁵³

147. Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, ὁ.π., σσ. 69-70.

148. Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης... τοῦ ἔτους 1890, σ. 313.

149. Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, ὁ.π., σ. 68.

150. Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, ὁ.π., σ. 68.

151. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὁ.π., σ. 68.

152. Πρόδοτος Σμύρνης, ἀρ. 185, 19 Δεκεμβρίου 1872, σ. [4] καὶ ἀρ. 186, 21 Δεκεμβρίου 1872, σ. [2]. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Ἀ», ὁ.π., σ. 91.

153. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὁ.π., σ. 106.

‘Ο «Σύλλογος Κυριῶν» ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ ἡμιτελοῦς ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, μετὰ πρόεδρο τὸ 1909 τὸν Κ. Ὑορδάνογλου.¹⁵⁴

Σκοπὸς τοῦ «Ταμείου τῶν πτωχῶν» ἦταν ἡ συντήρηση τῶν ἀπόρων καὶ τῶν προσφύγων. Κατὰ τὴν περίοδο τοῦ πολέμου συντηροῦσε 800 πρόσφυγες. Σύμβουλοι ἀναφέρονται οἱ: Γ. Προδρομίδης, Α. Γεωργιάδης, Κ. Παπάζογλους, Μ. Π. Κονταξῆς, Ν. Κουβεζίδης, Σ. Ἀρώνης, Μ. Χριστοφᾶς.¹⁵⁵

Τὸ 1922 ἡ «Ἐνωσις Δεσποινίδων Ἀξαρίου», μετὰ ἐπιστολὴ της (22-3-1922) πληροφορεῖ τὴν «Ἀμυνα Ἑλληνίδων Μικρασίας» στὴ Σμύρνη ὅτι «συνεστήθη τετραμελὴς ἐπιτροπὴ ἐκ κυριῶν ἡ ὁποία θὰ ἐργασθῇ συμφώνως τῶν διαταγῶν σας». Ὑπογράφουν ἡ πρόεδρος Μ. Στουραῖτου καὶ ἡ γραμματέας Ο. Π. Φωτιάδου.¹⁵⁶

Βαῖνδῆρι. ‘Ο φιλομαθητικὸς σύλλογος «Σόλων»¹⁵⁷ ἔδωσε βιβλιοθήκη γιὰ τὴν ὁποία δαπανήθηκαν 90 λίρες καὶ ὀργάνωσε παραδόσεις μαθημάτων.¹⁵⁸ Ἀναφέρονται καὶ ἄλλες δραστηριότητες τοῦ συλλόγου ὅπως ἡ ἀποστολὴ 50 μετζίτων ὑπὲρ τῶν θυμάτων τοῦ σεισμοῦ τῆς Χίου.¹⁵⁹

Πληροφορία τοῦ 1899 ἀναφέρει τὰ ἐξῆς μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς «Ὁμόνοιας»:¹⁶⁰ Βασίλειος Βακαλάκης, Στασὸς Τσαλίκης, Κωνσταντῖνος Κανταρτσόγλους κ.λπ.¹⁶¹

Τὸ 1922 ἡ «Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν Μάνα τοῦ Προσκόπου», μετὰ ἐπιστολὴ της (27 Μαρτίου 1922) ἐνημερώνει τὴν «Ἀμυνα Ἑλληνίδων Μικρασίας» στὴ Σμύρνη ὅτι «προέβημεν σήμερον ἐν συνεδρίᾳ τῶν μελῶν τῆς Ἀδελφότητος ἡμῶν εἰς τὴν ἐκλογὴν τετραμελοῦς Ἐπιτροπῆς ἥτις ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ

154. Γεώργιος Ε. Μανώλακας, «Ἐξ Ἀξαρίου», *Ξενοφάνης* 6 (1909), σ. 169· Ἀπ. Λεονταρίτης, *Τὰ Θυάτεια*, Ἀθήνα 1975, σ. 99· Ἐλευθ. Θ. Κασιάνης, *Τὰ Θυάτεια* (τὸ Ἀξάρι), Ἀθήνα 1981, σ. 137.

155. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὁ.π., 1920, σ. 106.

156. Ἀρχεῖο Περιδου, «Ἐνωσις Σμυρναίων. Στὴν περιφέρειᾳ τῆς σφραγίδας ἀναγράφεται: «Ἐνωσις Δεσποινίδων Ἀξαρίου 1920» καὶ στὸ μέσον εἰκονίζεται δυσδιάκριτη παράσταση πάνω σὲ δάφνες.

157. Ὁ.π.

158. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 1150, 29 Ἰουλίου 1878, σ. [1].

159. *Νεολόγος*, ἀρ. 3618, 8/20 Ἀπριλίου 1881, σ. [2].

160. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωσις... Ἀ», ὁ.π., σ. 88.

161. *Ἡ Ἀμάλθεια*, ἀρ. 6193, 27/8 Μαρτίου 1897, σ. [2].

Διοικητικοῦ Συμβουλίου θὰ ἐγγράψῃ ὅλας τὰς δυναμένας νὰ συνεισφέρωσι). Υπογράφουν: ἡ πρόεδρος Σοφία Δ. Βακαλάκη καὶ οἱ σύμβουλοι Εὐαγγελία Πυλέα, Κατίνα Κανᾶ, Βασ. Ναζλοπούλου, Εὐαγγελία Καρακαλιπάκη, Καλλιόπη Βουδούρογλου.¹⁶²

Ὁδεμίσι. Ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα τῶν κυριῶν «Μέλισσα» τὸ 1912 εἶχε πρόεδρο τὴν Ἀναστασία Παπακώστα,¹⁶³ γραμματέα τὴ Θάλεια Γ. Ἀδαλίδου, ταμία τὴν Ἄννα Θ. Σελπέση καὶ μέλη τίς: Ἑλένη Θρ. Λαδοπούλου, Καλλιόπη Η. Ζουλάμογλου, Μαρία Πολ. Τσαλίκη, Βιργ. Χ. Χρυσοχόου, Ἑγκράτεια Ζυγομαλᾶ καὶ Βάσω Χατζῆ Σταματίου.¹⁶⁴

Θεῖρα. Ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Ἀθηναῶν» (1880) ἰδρύθηκε ἀπὸ ἐλάχιστους ἐφήβους, σύστησε βιβλιοθήκη, ὀργάνωσε μαθήματα (φυσικὴ, ἱστορία, ὕγιεινὴ) καὶ ἐπιδίωξε τὴν προαγωγὴ καὶ τὴ συντήρησιν τῶν σχολείων.¹⁶⁵

Ἐθνικὴ καὶ φιλανθρωπικὴ δράση εἶχαν τὰ σωματεῖα «Ἀπόλλων τῶν Νέων» καὶ «Σύμπνοια τῶν Κυριῶν». Ἡ «Σύμπνοια τῶν Κυριῶν», μὲ μέλη τίς κυρίως Ἑλπινίκη Β. Μωραϊτίδου, Ἑλπινίκη Ι. Χιωτάκη, Εὐτυχία Ν. Χιωτάκη, Ἑλπινίκη Τριανταφύλλου, Οὐρανία Μ. Σταμπολοῦ καὶ Ἀδαμαντία Χατζηστεφανῆ, ὀργάνωσε διάφορες ἐκδηλώσεις μὲ κοινωνικὴ καὶ φιλανθρωπικὴ σκοπὸ ἀλλὰ καὶ θεατρικὰ παραστάσεις ἀρχαίων τραγωδιῶν καὶ σύγχρονων κωμειδυλλίων. Τὸ ἀμφιθέατρο τοῦ νηπιαγωγείου διατέθηκε γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό.¹⁶⁶

Τὸ «Θρησκευτικὸν Ἀναγνώστηριον»¹⁶⁷ (1887) ἀπέβλεπε στὴν ἐνίσχυση τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τῶν ὀρθοδόξων.¹⁶⁸

Ἄλλοι σύλλογοι ποὺ μαρτυροῦνται εἶναι: ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς ἡ Μνημο-

162. Ἀρχεῖο Περίδου, "Ἐνωσις Σμυρναίων. Στὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐλλειψοειδοῦς σφραγίδας ὑπάρχει ἡ ἐνδειχθὲς «Ἀδελφότης Κυριῶν», κάτω ἀναγράφεται «Μάννα τοῦ Προσκόπου» (sic) καὶ στὸ μέσον «Βαῖνδῆριον».

163. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωσις... Ἀ», ὅ.π., σ. 89.

164. Κ. Μυστακίδη, «Ἀπὸ τῆ ζωῆ μου. Πέντε μέρες στ' Ὁδεμίσι», *Κόσμος Σμύρνης*, ἀρ. 75, 1 Φεβρ. 1912, σσ. 57-58· «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὅ.π., 1920, σ. 137.

165. *Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης*... τοῦ ἔτους 1889, σ. 335· *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 3397, 13 Φεβρ. 1887, σ. [1].

166. Πλ. Δούλης, *Ἀπὸ τὰ Θεῖρα καὶ τῆ Σμύρνης στὴ Ρόδο, Ἀθήνα* 1976, σσ. 44-45.

167. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωσις... Ἀ», ὅ.π., σ. 90.

168. *Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης*... τοῦ ἔτους 1889, σ. 306.

σύνη»,¹⁶⁹ ἡ «Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν», «ὁ Ὁρφεύς», ὁ «Φιλαρμονικός Σύλλογος», καὶ ὁ «Σύνδεσμος καπνεργατῶν».¹⁷⁰

Φιλαδέλφεια. «Ἡ Φιλόμουσος Ἀδελφότης»¹⁷¹ (1889) ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸ μητροπολίτη Φιλαδελφείας Στέφανο Σουλίδη, μὲ σκοπὸ τὴν ἀνακούφιση ἀπόρων οἰκογενειῶν καὶ τὴν ὑποστήριξη τῶν ἐκπαιδευτηρίων. Ἀποφάσισε τὴν ἱδρυση ἀστυκλινικῆς.¹⁷² Μέρος ἀπὸ τὰ κεφάλαια τοῦ συλλόγου προέρχονταν ἀπὸ τὸ κληροδότημα τοῦ Μιχαὴλ Θεολόγου.¹⁷³

Κασαμπάς. Γυμναστικός σύλλογος «Ὁ Σίτυλος τῆς Μαγνησίας».¹⁷⁴

Σόμα. Βραχύτερη ἦταν ἡ διάρκεια ζωῆς τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς ἀδελφότητος «Ὁμόνοια» ποὺ ἰδρύθηκε τὸ 1900, διαλύθηκε στὴ συνέχεια, γιὰ νὰ ἐπανιδρυθεῖ τὸ 1920. Τὸ συμβούλιο συγκροτήθηκε ἀπὸ τοὺς: Α. Γεωργιάδη, πρόεδρο, Α. Αναστασιάδη, γραμματέα, Γ. Ψάλτη, ταμία, Δ. Γούναρη, Κ. Καϊβετζόγλους, Σάββα Κ. Καρόγλου, Θ. Βαλετζόπουλο.¹⁷⁵ Ἄλλοι σύλλογοι εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: ἡ «Ἀναγέννησις», «Ἡ Μέλισσα», ἡ «Φιλόπταχος Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν» καὶ ὁ «Μουσικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος» μὲ συμβούλιο ἀποτελούμενο ἀπὸ τοὺς Φ. Μεϊμάρογλου, Ο. Σελμπέση, Κ. Νικολάου, Φ. Νικολαΐδου, Ν. Περδικίδη, Π. Γεωργιάδη, Κ. Χατζῆ Διονυσίου.¹⁷⁶

5. Καρία

Μύλασα. Ἐκπαιδευτικός σύλλογος λειτουργοῦσε τὸ 1918.¹⁷⁷

169. Πρακτικά τοῦ Συλλόγου τῶν ἐν Σμύρνῃ Ἑλλήνων Διδασκάλων, 1879, σ. 208.

170. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὅ.π., 1921, σ. 83.

171. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Α», ὅ.π., σ. 90.

172. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 6409, 27 Φεβρουαρίου 1898, σ. [2] καὶ ἀρ. 6544, 19 Αὐγ./1 Σεπτεμβρίου 1898, σ. [2]. Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης... τοῦ ἔτους 1889, σ. 373. Στὶς ἀρχαιερείες ἐξελέγησαν οἱ: Κ. Χειζάνογλου, Γ. Διαμαντόπουλος, Ι. Δ. Ἰατρόπουλος, Π. Τουρτόγλου κ.ἄ., βλ. Ἡ Ἀμάθεια, ἀρ. 6891, 25/9 Φεβρουαρίου 1900, σ. [2].

173. Νεολόγος, ἀρ. 7327, 18/30 Ἰανουρίου 1894, σ. [2]. Σταμάτιος Ἀντωνόπουλος, Μιχαὴλ Ἀσία, Ἀθήνα 1907, σ. 173.

174. Ἡμερησία, ἀρ. 523, 18 Ἰουλίου 1907, σ. [3].

175. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὅ.π., 1921, σ. 109.

176. «Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὅ.π., 1920, σ. 137.

177. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὅ.π., σ. 53.

Ἀιδίνι. Τῇ συντήρηση τῶν σχολείων εἶχαν ἀναλάβει ὁ «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Ἀιδινίου»,¹⁷⁸ ὁ «Φιλανθρωπικός Σύλλογος», μέ πρόεδρο τὸ 1894 τὸν Ἀθ. Ἀποστολίδη καὶ γραμματέα τὸν Ν. Εὐαγγελίδη¹⁷⁹ καὶ ἡ ἀδελφότητα «Ομόνοια».¹⁸⁰

Μέ τὴν κήρυξη τοῦ Συντάγματος (1908) δημιουργήθηκαν, ὅπως καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη, σύλλογοι μέ σκοπὸ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς γλώσσας. Ὁ «Σύλλογος τῶν Μαλλιαρῶν» συγκέντρωνε νέους μορφωμένους ποὺ παρακολουθοῦσαν «τὴν νεωτέραν ἐλληνικὴν φιλολογίαν μέ πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ συγκίνησιν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν...».¹⁸¹

Μαρτυροῦνται καὶ δύο γυναικεῖα σωματεῖα ἡ «Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν»¹⁸² καὶ ἡ «Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης τῶν Δεσποινίδων Ἀιδινίου ὁ Παρθενών».¹⁸³

Τὸ ἴδιο ἔτος (1908) ἰδρύθηκε ὁ «Σύνδεσμος τῶν Ἑργατῶν καὶ Ὑπαλλήλων Σιδηροδρόμου Ἀιδινίου Ἐμπρός», μέ πρόεδρο τὸν Ν. Τσουρουκτσόγλου.¹⁸⁴

Ὁ μουσικός σύλλογος «Εὐτέρπη», νεοσύστατος τὸ 1895, ἔδωσε συναυλία μέ τὴ σύμπραξη τοῦ μεταβάντος ἐκεῖ τμήματος τῶν ἐγγόρδων τῆς Φιλαρμονικῆς Ἑταιρείας Σμύρνης στὴ Λέσχη «Μέλισσα» γιὰ τὴν εὐδόωση τῶν σκοπῶν του.¹⁸⁵

Λειτουργοῦσε ἐπίσης στὸ Ἀιδίνι λεσχικὸ σωματεῖο μέ τὴν ἐπωνυμία «Λέσχη».¹⁸⁶

Τὸ 1890 λειτουργοῦσε ὁ σύλλογος «Τὰ Ὀλύμπια», «σκοπὸν ἔχων τὴν ἐκγύμνασιν τῶν νέων».¹⁸⁷

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1919 τὰ ἀναφερόμενα σωματεῖα καὶ οἱ ἐπαγγελματικὲς

178. Ἀρμονία Σμύρνης, ἀρ. 254, 1 Φεβρ. 1892, σ. [2]. Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης... τοῦ ἔτους 1889, σ. 328.

179. Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὁ.π., 1921, σ. 72. Ἀρμονία Σμύρνης, ἀρ. 2513, 18 Δεκεμβρίου 1891, σ. [3]. Νέα Σμύρνη, ἀρ. 4983, 2 Μαρτίου 1894, σ. [3].

180. Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης... τοῦ ἔτους 1889, σ. 328. Νέα Σμύρνη, ἀρ. 2784, 27 Ἀπρ. 1884, σ. [1].

181. Κόσμος Σμύρνης, ἀρ. 17, ἔτος Α', 15 Αὐγ. 1909, σ. 304.

182. Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὁ.π., 1921, σ. 73.

183. Κόσμος, ἀρ. 52, 15 Φεβρουαρίου 1911, σ. 80.

184. Ἡμερησία, ἀρ. 895, 17 Ὀκτωβρίου 1908, σ. [3].

185. Νέα Σμύρνη, ἀρ. 5247, 6 Ἀπριλίου 1895, σ. [3].

186. Ἀσιατικὴ Ἑλλάς», ὁ.π., 1921, σ. 72.

187. Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης... τοῦ ἔτους 1890, σ. 289.

ἐπιτροπὲς τοῦ Ἀιδινίου ἀπευθύνθηκαν πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων καὶ Συμμάχων Δυνάμεων στὸ Συνέδριο τῆς Εἰρήνης καὶ ζήτησαν τὴν ἔνωση τῆς πατρίδας τους καὶ τῆς χώρας τους μετὰ τὴν μητέρα Ἑλλάδα. "Ὅλα τὰ σχετικὰ ἔγγραφα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, φέρουν τὴ σφραγίδα (Μητρόπολις Ἡλιουπόλεως). Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

«Σύνδεσμος ἐπὶ τῆς Περιθάλψεως τῶν Προσφύγων καὶ Ἀπόρων». Ὑπογραφές: Στυλ. Δ. Ἀμπατζόγλου, Νικ. Μιχαηλίδης, Γ. Παραίτζιδης.

«Φιλαρμονικὴ Ἑταρεία Τράλλεων».¹⁸⁸ Ὑπογραφές: Μαργαρίτης, Στυλ. Σ. Βαφειάδης καὶ τρεῖς δυσανάγνωστες ὑπογραφές.

«Ἑλληνικὴ Λέσχη Μέλισσα».¹⁸⁹ Ὑπογραφές: Σακελλαριάδης καὶ ἄλλες τρεῖς δυσανάγνωστες.

«Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν Μέλισσα». Ὑπογραφές: Ἐλένη Λαδοπούλου πρόεδρος, Στ. Τσαλίκη γραμματεὺς.

«Ἐπιτροπὴ τῶν Ἑλλήνων Κτιστῶν». Ὑπογραφές: Βασίλης Ἀγαπητοῦ, Φραγκῆς Πρ.[δυσανάγνωστο ἐπίθετο], Νίκος Ε. Σημητέκολος, Γεώργιος Ἀνδρέου, Σταῦρος Φωλέας.

«Οἱ Ἑλληνες Ὑφασματοπῶλαι Τράλλεων». Ὑπογραφές: Ἀθανάσιγλους, Σ. Ἀναστασιάδης, [ὑπογραφή δυσανάγνωστη], Ἰωάννης Νικήτας, Σαμουήλ Γ. Πάνατος.

«Ὁ ἐν Ἀιδινίῳ Ἑλληνικὸς Σύνδεσμος τῶν Ἐμποροῦπαλλήλων». Ὑπογραφές: Δημοσθένης Κ. Δήμου, Νίκος Κερεστζόγλου, [δυσανάγνωστη ὑπογραφή], Ν. Καραμινάκης.

«Σύνδεσμος τῶν Νέων Ἀιδινίου». "Ἐχει σφραγίδα κυκλική" στὴν περιφέρεια ἀναγράφεται ὁ τίτλος τοῦ συλλόγου ἐνῶ στὸ κέντρο εἰκονίζεται σταυρός. Ὑπογραφές: [ὑπογραφή δυσανάγνωστη], Αὐγερίδης, Μιχαηλίδης, Ε. Ἀναγνωστόπουλος.

«Σύνδεσμος τῶν δεσποινίδων Ἀιδινίου». Ὑπογραφές: Κυριακίδου, Ἑλλή Ἰωαννίδου, Εὐστ. Δρακοπούλου, Ἐλεονώρα Καζῆ, Μαρία Σταματίου. Πάνω ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν ἐκπροσώπων τοῦ συλλόγου ὑπάρχει σφραγίδα στὸ μέσον τῆς ὁποίας ἀναπαριστάνεται ὁ Παρθενώνας, κάτω ἡ χρονολογία «(1909)» καὶ στὴν περιφέρεια ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Φιλόμουςος Ἀδελφ. "Ὁ Παρθενών" Ἀιδίνιον».

188. Κυριακὴ Μαμῶνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Β'», ὁ.π., σ. 97.

189. Κυριακὴ Μαμῶνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Α'», ὁ.π.

«Σύνδεσμος τῶν Ἑλληνίδων Κυριῶν». Ὑπογραφές: Παρασκευὴ Σφέτσο-
γλου, Στέλα Μέρφουγκα, Μαρία Νικολοπούλου, Ἡλέκτρα Λυμπεροπούλου,
Γοργώ Μ. Ἰωαννίδου, Μαρίκα Ζαχαρίου.

«Συμβούλιο τῶν Ἑλλήνων Ὑποδηματοποιῶν». Ὑπογραφές: Μιχαὴλ Δη-
μητράιου, Νικόλαος Καπετάνιος, Νεοκλῆς Α. Μιναρετζόγλου, Σάββας [ὑπο-
γραφή δυσανάγνωστη], Ἀλέξανδρος Παρασκευόπουλος.

«Ἑλληνικὸ Σωματεῖο τῶν Ἀλευροπωλῶν». Ὑπογραφές: Ἀλέξανδρος [ὑπο-
γραφή δυσανάγνωστη], Δημήτρης Καλοχωρίτης, Δ. Δελιγιάννης, Δ. Σταμα-
τίου, Θ. Σταματάκης.

«Ἑλληνες Σαπωνοποιοί». Ὑπογραφές: Ἰωαννίδης, Νομικίδης καὶ ἄλλες
δυσανάγνωστες ὑπογραφές.

«Συντεχνία τῶν Ἑλλήνων Ἀρτοποιῶν». Ὑπογραφές: Γεώργιος Κωσταρᾶς
[δυσανάγνωστη ὑπογραφή], Ἐμμανουὴλ Γ. Φουρνάρακης, Κωνσταντῖνος
Μανδαλιανός, Ἀντώνιος Εὐσταθόπουλος.

«Συντεχνία τῶν κηπουρῶν». Ὑπογραφές: Νικόλαος Καρυδιώτης, Φιλίπ-
που, Β. Τσακύρογλου, Ἀργυράκης.

«Οἱ Ἕλληνες Σιδηρουργοὶ Τράλλεων». Ὑπογραφές: Γεώργιος Καμπούρης,
Κίμων Ἀντωνιάδης, Ἀλέκος Ραυτόπουλος, Νικόλαος Κουντουράκης.

«Οἱ Ἕλληνες Ἐλαιοπαραγωγοὶ Τράλλεων». Ὑπογραφές: Βαντῆς, Μιχαὴλ
Φιλιππίδης καὶ ἄλλες δυσανάγνωστες.

«Συντεχνία τῶν Οἶνοπαραγωγῶν». Ὑπογραφές: Δημ. Βελεχέρης, Ἀδελφ.
Κατσικόπουλοι, Στέλιος Πασυλᾶς, Πολυχρόνης Σακελλαρίδης, Π. Δ. [ὑπο-
γραφές δυσανάγνωστες].

«Ἐπιτροπὴ Ὑδάτων Κοινότητος Ἀιδινίου». Ὑπογραφές: Α. Π. Τσοχατζῆς,
Ἀντώνης Μισοσερίδης. Ὡσειδῆς σφραγίδα με ἐπιγραφή κυκλική: «Ἐπιτροπὴ
Ὑδάτων Κοινότητος Ἀιδινίου» καὶ στὸ μέσον δυσανάγνωστη λέξη.

«Ἕλληνες Τσοχατζῆδες Τράλλεων». Ὑπογραφές: Θεόδωρος Σ. Καζάζης,
Ἐμμ. Τσοχατζῆς, Γεώργ. Παπαμιχαλάκος, Α. Κ. Τουχεντῆς, Κ. Γεωργιάδης.

«Οἱ Ἕλληνες Κρεοπῶλαι». Ὑπογραφές: Πάνος Ι. Μηλιώνης, Ἰωάννης Π.
Μηλιώνης, Βασίλ. Μαυρομάτης, Π. Γεωργίου, Κωνσταντῆς ΕΚ [ὑπογραφή
δυσανάγνωστη].

«Οἱ Ἕλληνες Εὐλέμποροι Τράλλεων». Ὑπογραφές: Νικόλαος Ι. Δρακό-
πουλος, Δημήτριος Σ. Ἀμπατζόγλους, Κωνσταντῖνος Μ. Γιαροντᾶς.

«Συντεχνία τῶν Παντοπωλῶν». Ὑπογραφές: Ἰππ. Πρωΐδης, Μιχ. Φου-

μπουλάκης, Παναγιώτης Σωτηρόπουλος, Γεώργιος Β. Πετρίδης, [ύπογραφή δυσανάγνωστη].

Δερμεντζίκι. Ίδρύθηκε τὸ σωματεῖο «Ἅγιος Ἀνάργυρος» μὲ σκοπὸ τὴν ἱδρυση ὁμώνυμου ναοῦ καὶ σχολείου. Πρόεδρος Νικόλαος Τσικιλῆς, ταμίας Ἰωάννης Ζαγοριανίτης, γραμματέας Ἰωάννης Δερμίνης, «εἰσπράκτωρ» Ἰωάννης Χατζιδάκις, σύμβουλος Ζήσης Δοῦβλος.¹⁹⁰

Ναζλί. Τὸ 1875 ἱδρύθηκε σύλλογος μὲ σκοπὸ τὸ σχηματισμὸ κεφαλαίου καὶ τὴ συντήρηση τῶν σχολείων ἀπὸ τοὺς τόκους.¹⁹¹ Ὁ ἄνωνμος αὐτὸς σύλλογος πιθανότατα ταυτίζεται μὲ τὸν ἐπίσης ἄνωνυμα ἀναφερόμενο φιλεκπαίδευτικὸ πού, ἀφοῦ λειτούργησε ἀποδοτικὰ ἐπὶ μακρὸ διάστημα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ἀπὸ κακὴ διαχείριση κινδύνευσε νὰ διαλυθεῖ.¹⁹²

Ὁ «Φιλεκπαδευτικὸς Σύλλογος Εὐαγγελισμὸς» συντηροῦσε τὰ σχολεῖα τῆς κοινότητος. Εἶχε ἀναλάβει τὴ μισθοδοσίαν τεσσάρων διδασκάλων καὶ ἔξι διδασκαλισσῶν. Στὸ παρθεναγωγεῖο, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς, δίδασκαν ἡ φοιτοῦσαν ἐκπρόσωποι τῆς καθολικῆς, ἀρμενικῆς καὶ ἰσραηλιτικῆς κοινότητος.¹⁹³

Ὁ «Σύλλογος Νέων» ἀποσκοποῦσε εἰδικὰ στὴν ἀνέγερση κωδωνοστασί-
ου,¹⁹⁴ ἐνῶ ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης», μὲ πρόεδρο τὸν Θεόδ. Τιμόπουλο, εἶχε προγραμματίσει τὴν ἱδρυση νοσοκομείου.¹⁹⁵ Εἰς ἄλλου καὶ ἄλλη φιλόπτω-
χος ἀδελφότητα εἶχε ἱδρυθεῖ ἀπὸ νέους ἐμπορευόμενους.¹⁹⁶

Στὴν προσπάθεια τῶν γυναικείων συλλόγων νὰ ἐκμάθουν οἱ γυναῖκες κάποια τέχνη πού θὰ τοὺς ἐξασφάλιζε τὴν ἐπαγγελματικὴ τους ἀποκατάσταση ἐντάσσεται ἡ σύσταση συλλόγου μὲ σκοπὸ τὴν ἱδρυση ταπητουργείου.¹⁹⁷ Παράλληλα λειτουργοῦσε ὁ «Μουσικὸς Ὀμιλος Ναζλίου» μὲ πρόεδρο τὸν Ἀχιλλέα Οἰκονομίδου καὶ διευθυντὴ τὸν Μανέγα.¹⁹⁸

190. *Ἡ Ἀμάθεια*, ἀρ. 6323, 17/29 Ὀκτωβρίου 1897, σ. [2].

191. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 991, 17 Ἰανουαρίου 1878, σ. [3].

192. Ἀχιλλεὺς Βάντζιος, «Ἡ πόλις Ναζλίου», *Ξενοφάνης* 3 (1905), σ. 176.

193. *Ἡ Ἀμάθεια*, ἀρ. 6195, 29/10 Μαρτίου 1897, σ. [2]. *Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης...* τοῦ ἔτους 1889, σ. 354. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 5247, 6 Ἀπριλίου 1895, σ. [3].

194. Ἀχιλλεὺς Βάντζιος, *ὁ.π.*, σ. 176.

195. *Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης...* τοῦ ἔτους 1889, σ. 354. Ἀχιλλεὺς Βάντζιος, *ὁ.π.*, σ. 176.

196. Ἀχιλλεὺς Βάντζιος, *ὁ.π.*, σ. 176.

197. *Ὁ.π.*

198. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 5247, 6 Ἀπριλίου 1895, σ. [3].

Ἀκτσέ. Τὸ 1890 εἶναι γνωστὸ ὅτι λειτουργοῦσαν δύο σύλλογοι: α) ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος ὁ Ἀστὴρ» ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὴ συντήρηση τῶν ἐλληνικῶν σχολείων. Ὡς ταμίας τοῦ ἀποθεματικοῦ ἀναφέρεται ὁ Δημ. Θεολόγου, καὶ β) ἡ Φιλόπτωχος Ἀδελφότης «Ἡ Μέρμινα», σκοπὸς τῆς ὁποίας ἦταν ἡ ἱδρυση νοσοκομείου. Πρόεδρος τὸ 1890 ἦταν ὁ Χρῆστος Δ. Μαυρομματόπουλος καὶ γραμματέας ὁ Ἀλέξ. Δ. Θεολογίδης.¹⁹⁹

Μουῦγλα. Ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος» ἐνισχύθηκε οἰκονομικὰ ἀπὸ τοὺς προκρίτους γιὰ νὰ καλυφθοῦν οἱ δαπάνες τῶν διδασκάλων καὶ τῆς νηπιαγωγοῦ, μέχρις ὅτου κατορθώσει ὁ Σύλλογος νὰ ἀναλάβει τὰ ἐξοδα συντήρησής τους. Ὑπογράφουν: οἱ Κ. Γεωργιάδης, ἀντιπρόεδρος, Ν. Ι. Νικολαΐδης, ταμίας, Δ. Σικλαβιάδης, γραμματέας, Χρ. Παπαδημητρίου, Π. Κυριακοῦ, Χρ. Κωνσταντίνου, Α. Ἀθανασιάδης καὶ Δ. Ἰωαννίδης, σύμβουλοι.²⁰⁰

Ὁ σύλλογος «Ἐλπίς» λειτούργησε τὸ 1898 μὲ στόχο τὴν ἱδρυση σχολῆς ἀρρένων, ἐνῶ ἡ «Καρτερία» διατηροῦσε παρθεναγωγεῖο.²⁰¹

Ἡ («Ἐνωσις τῶν Συντεχνιῶν») εἶχε σκοπὸ τὴ χορήγηση ἥθικῆς καὶ ὕλικῆς βοήθειας σὲ ὅσα, ἀπὸ τὰ μέλη της, εἶχαν ἀνάγκη. Τὰ μέλη τῶν συντεχνιῶν ὑποχρεωτικὰ θεωροῦνταν μέλη τοῦ συλλόγου. Ἡ ἀδελφότητα διευθυνόταν ἀπὸ διοικητικὸ συμβούλιο ποὺ ἀντιπροσώπευε ὅλες τὶς συντεχνίες. Ἐτσι ἡ κοινότητα Μούγλων ἀπέκτησε ἰσχυρὸ κέντρο «πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐγγυρίου βιομηχανίας καὶ τῆς ἥθικῆς καὶ ὕλικῆς ὑποστήριξης τῶν κοινῶν καταστημάτων».²⁰²

Σώκρια. Μαρτυροῦνται: ὁ «Μουσικογυμναστικὸς Σύλλογος Ἰωνικὸς Ἀστὴρ»,²⁰³ οἱ ἀδελφότητες «Ἡ Πρόδος» (1902), ἡ «Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν» (1903), «Ὁ Ἥλιος» (1905), «Ἡ Ὁμόνοια» (1908), «Ἡ Ἀγάπη» (1908), ὁ σύλλογος «Ἰωνικὸς Ἀστὴρ» (1908) καὶ ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν» (1908).²⁰⁴

Μπαγάρασι. Τὸ 1881 συστήθηκε ἀπὸ νέους φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα μὲ σκοπὸ τὴν προαγωγή τῆς ἐκεῖ σχολῆς.²⁰⁵

199. *Ημερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης...* τοῦ ἔτους 1890, σ. 292.

200. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 2954, 11 Ἰανουαρίου 1885, σ. [1].

201. Κυριακὴ Μαμῶνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωσις... Αἱ», ὁ.π., σ. 97· *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 6198, 18 Μαρτίου 1899, σ. [3].

202. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 299, 17 Μαρτίου 1885, σ. [1].

203. *Κόσμος* 47, 1 Δεκ. 1910, σ. 459, ἀπὸ λεζάντα φωτογραφίας.

204. «*Ασιατικὴ Ἑλλάς*», ὁ.π., 1920, σ. 143.

205. *Νέα Σμύρνη*, ἀρ. 2059, 20 Μαΐου 1881, σ. [3].

Ντωμάτια. Ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τοῦ «Συλλόγου τῶν ἐν Σμύρνῃ Ἑλλήνων Διδασκάλων» πληροφοροῦμαστε ὅτι λειτουργοῦσε ὁ «Σύλλογος τὸ Πανιώνιον».²⁰⁶

6. Λυκία

Μάκρη. Ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ καὶ Φιλανθρωπικὴ Ἀδελφότης» συμμετεῖχε στὴν ἀνέγερση σχολείου ἀρρένων καὶ παρθεναγωγείου.²⁰⁷

7. Παμφυλία

Ἀττάλεια. Λειτουργήσαν τὸ «Ἀναγνωστήριον ὁ Μέντωρ»²⁰⁸ ποὺ ἱδρυσε καὶ ὀργάνωσε τὰ σχολεῖα,²⁰⁹ ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν Ἅγιος Παντελεήμων»,²¹⁰ ὁ φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος «Ὁ Εὐαγγελισμὸς»²¹¹ καὶ ὁ μουσικὸς σύλλογος «Ὀρφεύς».²¹² Εἰσοδηματικὲς πηγὲς γιὰ τὴν κοινότητα ἦταν τὸ καφενεῖο καὶ ἡ λέσχη «Ἀτταλος».²¹³

8. Πισιδία

Σπάρτη. Ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης»²¹⁴ (1870) μετασχηματίσθηκε

206. Πρακτικὰ τοῦ Συλλόγου τῶν ἐν Σμύρνῃ Ἑλλήνων Διδασκάλων, Σμύρνη 1879, σ. 208.

207. Νεολόγος, ἀρ. 3837, 8/20 Ἰανουαρίου 1882, σ. [3].

208. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Ἀν», ὁ.π., σ. 99.

209. Κ. Εὐσταθόπουλος, «Περὶ Συλλόγων», Ὀμηρος 1 (1873), σ. 645.

210. Ἀπ' ὅλα, Κωνσταντινούπολη, 6 Φεβρ. 1911, σ. 295.

211. Γ. Χασιώτης, ὁ.π., σ. 118.

212. Γιώργος Παντελῆς Πεχλιβανίδης, Ἀττάλεια καὶ Ἀτταλειῶτες, τ. 1, Ἀθήνα 1989, σσ. 294-295, ὅπου φωτογραφίες τοῦ συλλόγου. Κατὰ τὴ δεύτερη περίοδο 1912-13 μέλη τοῦ συλλόγου ἦταν οἱ: Μπέλλος (Πελοπίδας) Σαντικτζίηλου ἢ Σάνδης, Γιώργος Γιαλλόηλου, Μπαλλὸς (Παναγιώτης) Χαράλαμπιδης, Πάνος, γιὸς τοῦ Τσαλκίτζη Μπέη, Μπαλλὸς (Παναγιώτης) Θ. Πατάζογλου, Βάσος Οἰκονομίδης, Οἰκονομίδης, Γιώργος Ι. Τουστίζογλου, Χαβάτζας Δαναηλίδης, Ὀμπασης, Δημήτριος Π. Θεοφανίδης, Χαστᾶ Κωστῆς, Βασίλειος Πάσαλης.

213. Γιώργος Παντελῆς Πεχλιβανίδης, ὁ.π., σ. 249.

214. Πέτρος Πλ. Μισαηλίδης, «Οἱ πρῶτοι δάσκαλοι μετὰ τὴν ἐλληνικὴ ἐπανάσταση

τὸ 1872 στὸ ἀναγνωστήριο «Φιλομάθεια».²¹⁵ Φαίνεται ὅτι στὴ συνέχεια πε-
ρίεπεσε σὲ ἀδράνεια, γιατί τὸ 1906 πληροφοροῦμαστε ὅτι μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ
Κωνσταντίνου Βαλιούλη, τὸ 1909 ἀναβίωσε ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης».²¹⁶

Ἀπὸ τὸ 1879 λειτουργοῦσε ὁ πρῶτος ἀξιόλογος ἐπιμορφωτικὸς σύλλογος»
«Ἡ Εὐσέβεια».²¹⁷ Πιθανότατα πρόκειται γιὰ παράρτημα τοῦ μεγάλου συμρ-
ναϊκοῦ συλλόγου («Εὐσέβεια»). Μεταγενέστερος εἶναι ὁ σύλλογος «Ἡ Ἀναγέν-
νησις» μὲ ἐθνικὸ προσανατολισμό. Ἀναφέρεται ὡς πρόεδρος ὁ Σωκράτης Δα-
νόπουλος, ἀντιπρόεδρος ὁ Μηνᾶς Ἀθανάσογλου, γενικὸς γραμματέας ὁ Γα-
βριήλ Τσακίρης καὶ εἰδικὸς γραμματέας ὁ Μακάριος Ι. Σινανίδης.²¹⁸

9. Φρυγία

Ἑσκι-Σεχίρ. Τὸ 1909 λειτουργοῦσε μορφωτικὸς σύλλογος.²¹⁹
Οὐσάκ. Εὐεργετικὴ Ἀδελφότητα ἡ «Εὐκαρπία».²²⁰
Σαράκιοι. Ἡ «Περάπολις» (1890) ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸ μητροπολίτη Φιλαδελ-
φείας Στέφανο Σουλίδη.²²¹

10. Καπαδοκία

Περιφέρεια Καيسάρειας. Λειτουργήσαν ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα
Καيسάρειας,²²² καθὼς καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα Κερμειρίου.²²³

τοῦ 1821 στὴ Σπάρτη Πισιδίης Μικρᾶς Ἀσίας», *Προσφυγικὸς Κόσμος*, ἀρ. 2736, 20
Αὐγούστου 1983, σ. [1].

215. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Α'», ὁ.π., σ. 103.

216. Πέτρος Πλ. Μισαηλίδης, «Οἱ πρῶτοι δάσκαλοι μετὰ τὴν ἐλληνικὴ ἐπανάσταση
τοῦ 1821 στὴ Σπάρτη Πισιδίης Μ. Ἀσίας», *Προσφυγικὸς Κόσμος*, ἀρ. 2738, 3 Σεπτεμ-
βρίου 1983, σ. [1].

217. Χαρ. Δ. Σαπουντζάκης, *Ἡ ἐλληνικὴ παιδεία στὴ Σπάρτη Πισιδίης*, Ν. Ἰωνία
1983, σσ. 57-58.

218. Ὁ.π.

219. *Ξενοφάνης* 6 (1909), σ. 183.

220. *Ἡμερολόγιον καὶ Ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης...* τοῦ ἔτους 1890, σ. 341.

221. *Στὸ ἴδιο*, σ. 355.

222. Γ. Χασιώτης, ὁ.π., σ. 118.

223. *Νεολόγος*, ἀρ. 5180, 12/24 Σεπτεμβρίου 1886, σ. [2].

Τὸ 1891 λειτουργοῦσε στὴν Κερμίρα τὸ «Ταμεῖον Πτωχῶν τοῦ Ρωμείου Ἔθνους τῆς Κερμίρας», ²²⁴ πὺν ἴσως ταυτίζεται μὲ τὸ «Ταμεῖον Φιλοπτώχου ἐκκλησίας Θεοτόκου καὶ Ἀγίων Θεοδώρων». ²²⁵

Πόρος. Ὁ σύλλογος «Πρόνοια» μὲ κανονισμό (Ἰανουάριος 1909), ἀποτελούμενο ἀπὸ 13 ἄρθρα, περιλαμβάνεται στὸν κώδικα ΓΑΚ, ΤΑ 271. ²²⁶

Ἀπὸ τὸ 1895 ἡ διοίκηση τοῦ συλλόγου «Μέλισσα τοῦ Πόρου» ²²⁷ ἀνατέθηκε στὸν πρόκριτο Μητῶ Χατζῆ Εὐγένεογλου. Στις 24 Ἀπριλίου 1905 ἡ «Μέλισσα τοῦ Πόρου» μαζὶ μὲ τὸν Νικόλα Χατζῆ Εὐγένεογλου ἱδρυσαν ταπητουργικὸ συνεταιρισμὸ πὺν λειτούργησε μέχρι τὸς 24 Σεπτεμβρίου 1908. ²²⁸

Προκόπι. Γύρω στὸ 1875 ὑπολογίζεται ἡ ἱδρυση τοῦ τοπικοῦ φιλεκπαιδευτικοῦ συλλόγου. ²²⁹

Δεν ἐκ Μαντέν. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὑπῆρχε ἀνώνυμη ἀδελφότητα. ²³⁰

11. Πόντος

Α. Παραλιακὸς Πόντος

Περιφέρεια Τραπεζοῦντας

Τραπεζοῦντα. Τὸ 1870 ἱδρύθηκε ὁ «Σύλλογος τῶν Φιλομαθῶν» πὺν ἓνα χρόνον μετὰ μετονομάσθηκε «Ξενοφῶν». ²³¹ Τὸ 1873 φέρεται νὰ λειτουργεῖ φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος. ²³²

Τὸ μουσικὸ σωματεῖο «Φιλαρμονικὴ» κάλεσε καθηγητὴ χορωδίας καὶ

224. ΓΑΚ, ΤΑ 253 (ἀπὸ μετάφραση - περίληψη Γ. Μαυροχαλυβίδη).

225. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Γ'», ὅ.π., σ. 164.

226. ΓΑΚ, ΤΑ 271, σσ. 4-5 (ἀπὸ μετάφραση - περίληψη Κ. Ἀποστολίδη).

227. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Γ'», ὅ.π., σ. 114.

228. ΓΑΚ, ΤΑ 271, σσ. 6-8.

229. ΠΕΦΣΚ Γ' (1875-1876), σ. 197.

230. ΓΑΚ, ΤΑ, 218, σ. 15.

231. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὁργάνωση... Γ'», ὅ.π., σσ. 187-191· ΠΕΦΣΚ ΙΓ' (1878-1879), σσ. 116-119· Κωνσταντῖνος Ν. Παπαμιχαλόπουλος, *Περιήγησις εἰς τὸν Πόντον*, Ἀθήνα 1903, σ. 219.

232. Γ. Χασιώτης, ὅ.π., σ. 118.

ὀργάνων ἀπὸ τῇ Γερμανία. Τὸ 1909 διετέλεσε διευθυντὴς τῆς ὁ Α. Εὐδης.²³³
Τὸ 1918 λειτουργοῦσε φιλαρμονικὴ ἑταιρεία.²³⁴

Στὴν Τραπεζοῦντα λειτουργοῦσε καὶ ὁ σύλλογος «Ἐκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Κρωμναίων», στὴ σφραγίδα τοῦ ὁποῖου εἰκονίζεταν λυχνία, ἐνωμένα χέρια καὶ ἡ χρονολογία «1869».²³⁵

Κρώμνη. Ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Κρωμναίων»²³⁶ εἶχε ἀγοράσει ἀκίνητα στὴν Τραπεζοῦντα μὲ τὶς προσφορὰς εὐεργετῶν. Ἀγόραζε σχολικὰ βιβλία στὴν Τραπεζοῦντα καὶ τὰ ἀπέστελλε στὰ σχολεῖα τῆς Κρώμνης.²³⁷

Λιβερὰ. «Κυψέλη».²³⁸

Μισαηλάντων Γαλιαίνας. «Ἀναγέννησις».²³⁹

«Ὀλασσα Τραπεζοῦντας. «Πέθος».²⁴⁰

Πλάτανα. «Ερμώναςσα».²⁴¹

Πινατάντων Σάντας. «Σαπφώ».²⁴²

Σάντα. «Θήχης».²⁴³

Πιστοφάντες (κώμη τῆς Σάντας). Ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὅρου ἀπὸ ὅπου οἱ Μύριοι εἶδαν τὴ θάλασσα ὀνομάστηκε «Θήχης» ὁ τοπικὸς φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος.²⁴⁴

Χαψίκιοι. Ἄνω Ματσούκας. «Δρᾶσις», «Ἡρακλῆς».²⁴⁵

Περιφέρεια Σαμψούντας

Ἀμιός. Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους συλλόγους ἦταν ἡ φιλοπρόδος λέσχη

233. Ξενοφάνης 6 (1909), σ. 239· Κωνσταντῖνος Ν. Παπαμιχαλόπουλος, ὁ.π., σ. 220.

234. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὁ.π., σ. 55.

235. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Γ'», ὁ.π., σ. 194· Ἐκπαιδευτικὴ ἀδελφότης Κρωμναίων ἐν Τραπεζοῦντι 1908-1909, Τραπεζοῦντα 1909.

236. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Γ'», ὁ.π., σ. 194.

237. Μ. Μαραβελάκης - Ἀ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., σ. 334.

238. Πόντος 7 (1953), σ. 75.

239. Ὁ.π.

240. Στὸ ἴδιο, σ. 76.

241. Στὸ ἴδιο, σ. 75.

242. Στὸ ἴδιο, σ. 76.

243. Στὸ ἴδιο, σ. 75.

244. Μ. Μαραβελάκης - Ἀ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., σ. 136.

245. Πόντος 1 (1953), σ. 75.

(1875).²⁴⁶ Κατὰ τοὺς νεότερους χρόνους λειτουργοῦσαν σύνδεσμος κτιστάδων, φιλόπρωχο ταμεῖο²⁴⁷ καὶ ὁ σύλλογος «Ὀρφεύς»,²⁴⁸ μὲ μουσικὸ τμήμα, ποδοσφαιρικὴ ὁμάδα καὶ θεατρικὸ ὄμιλο ποὺ ὀργάνωσε ἐρασιτεχνικὲς παραστάσεις στὶς αἰθούσες τοῦ κοινοτικοῦ διδασκηρίου τῆς Ἁνω Ἀμισοῦ.²⁴⁹ Στὰ χρόνια τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου διακόπηκε ἡ λειτουργία του, ὅπως καὶ πολλῶν ἄλλων σωματείων, γιὰ νὰ ἀνασυσταθεῖ τὴν περίοδο τῆς ἀνακαρχῆς.²⁵⁰ Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1921 ὅμως τὰ νέα γεγονότα ὀδήγησαν στὴ σύλληψη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τοῦ συλλόγου, ποὺ ἀποτελεῖτο ἀπὸ τοὺς Παντελεῖ Βαλιούλη, καθηγητὴ Θεολογίας, Ἰάκωβο Κουλοχέρη, Κωνσταντῖνο Σερέφα, Κοσμᾶ Σουβατζόγλου, Κωνσταντῖνο Ραπτάρχη, μέλη, καὶ Σταῦρο Ἀσλανίδη, εἰσπράκτορα τοῦ συλλόγου, μὲ τὴν κατηγορία ὅτι εἶχαν ὀργανώσει τὴν ἐλληνικὴ νεολαία ἐναντίον τῶν Τούρκων. Δικάστηκαν στὴ δίκη τῶν 95 ἐπιφανῶν πολιτικῶν στὸ Δικαστήριον Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἀμάσειας,²⁵¹ γιὰ νὰ καταδικαστοῦν οἱ Κουλοχέρηδες, Βαλιούλης καὶ Σερέφας σὲ ἐπτάμισι χρόνια φυλακὴ καὶ οἱ Σουβατζόγλου, Ραπτάρχη καὶ Ἀσλανίδης σὲ πέντε χρόνια.²⁵²

Ἡ φιλόμουσος ἀδελφότης «Πατριάρχης Φώτιος ὁ Ὁμολογητῆς»²⁵³ εἶχε ἐκδώσει φυλλάδια, στὸ τέταρτο ἀπὸ τὰ ὁποῖα δίνονταν συμβουλὲς πρὸς τίς ἐλληνίδες μητέρες γιὰ τὴν ἀγωγή ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ δώσουν στὰ παιδιά τους ὥστε νὰ τοὺς ἐμφυσήσουν ἠθικὲς ἀξίες ἀλλὰ καὶ ὑψηλὸ ἐθνικὸ φρόνημα.²⁵⁴

Περιφέρεια Πάφρας

Ἀλάτσαμ. Λειτουργοῦσαν δύο σύλλογοι: ἡ «Φιλεκαπαιδευτικὴ Ἀδελφότης»²⁵⁵ καὶ

246. ΠΕΦΣΚ Γ' (1875-1876), σ. 197.

247. ΚΜΣ, ΑΠΠ, Πφ. 14 Τόσια, πληροφορητὴς Βασίλειος Μαυρογενειάδης.

248. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Γ'», ὅ.π., σ. 200.

249. Ἰάκωβος Κουλοχέρης, *Ἡ Ἀμισὸς καὶ τὰ πάθη της*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 28.

250. Στὸ ἴδιο, σσ. 47-48.

251. Στὸ ἴδιο, σσ. 49, 51.

252. Στὸ ἴδιο, σ. 125.

253. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Γ'», ὅ.π., σ. 200.

254. Φυλλάδιον τέταρτον τῆς ἐν Ἀμισῷ Φιλομούσου Ἀδελφότητος Πατριάρχης Φώτιος «Ὁ Ὁμολογητῆς» Καθήμενα Ἑλληνίδος μητρός, Ἀμισὸς χ.χ.· βλ. καὶ Evangelia Balta, Karamanlidika. Nouvelles Additions et Compléments, Ἀθήνα: Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, 1997, σ. 175.

255. Βοσπορίς Κωνσταντινουπόλεως, Δ' ἔτος, ἀρ. 32-33, 20 Μαρτίου 1903, σ. 381.

ή «Αδελφότης ὁ Εὐαγγελισμός». ²⁵⁶ Κοντὰ στὴν Πάφρα.

Περιφέρεια ὙΟφη

Γίγας ὙΟφη. «Κυψέλη». ²⁵⁷

Περιφέρεια Κερασούντας

Κερασούντα. Λειτουργοῦσε ὁ «Ἑλληνικὸς Λαϊκὸς Σύνδεσμος». ²⁵⁸

Πράσαρη Χαλδίας (περιφέρεια Κερασούντας). «Βράχος». ²⁵⁹

Περιφέρεια Κοτυώρων

Κοτύωρα. Ἀναφέρεται ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης ²⁶⁰ καὶ ὁ «Ἡρα-
κλῆς». ²⁶¹

Περιφέρεια Οἰνόης

Οἰνόη. «Ἀναγέννησις». ²⁶²

Περιφέρεια Σινώπης

Σινώπη. «Διογένης», «Μιθριδάτης». ²⁶³

Περιφέρεια Σουρμένων

Σούρμενα. «Ἥλιος». ²⁶⁴

256. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὁ.π., σ. 53.

257. Πόντος 1 (1953), σ. 75.

258. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὁ.π., σ. 53.

259. Πόντος 1 (1953), σ. 75.

260. Γ. Χασιώτης, ὁ.π., σ. 118.

261. Πόντος 1 (1953), σ. 75.

262. Στὸ ἴδιο, σ. 75.

263. Στὸ ἴδιο, σ. 75.

264. Στὸ ἴδιο, σ. 75.

Τσικολή Σουρμένων. «Πλάτων»,²⁶⁵ «Φῶς».²⁶⁶

Β. Μεσογειακός Πόντος

Περιφέρεια Ἀργυρούπολης

Ἀργυρούπολη. («Ελπίς».²⁶⁷

Ἱμερα. Σῶζεται ὁ χειρόγραφος κανονισμὸς τῆς κοινότητος (1909).²⁶⁸ Ἐδῶ λειτουργοῦσε «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ἱμεραίων» (1907), μὲ σκοπὸ τὴν περιθαλψὴ τῶν πτωχῶν καὶ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἀπόρων μαθητῶν, τὴν ἱδρύση γυμναστηρίου καὶ κοινοτικοῦ ζυγιστηρίου.²⁶⁹ Τὸ 1917 ἱδρύθηκε μετοχικὴ ἐταιρεία «σκοπὸν ἔχουσα τὸν ἐπισιτισμὸν τοῦ χωρίου Ἱμεράς». «Μέλη τοῦ μὲν ἐν Τραπεζοῦντι συμβουλίου οἱ κύριοι κ. [ύριοι] Ἰωάννης Φωστηρόπουλος διὰ ψήφων 26, Δημήτριος Φωστηρόπουλος διὰ ψήφων 26, Ἰωάννης Σιβρόπουλος διὰ ψήφων 24, Στυλιανὸς Παλταζῆς διὰ ψήφων 24 καὶ Δημήτριος Χρυσουλίδης διὰ ψήφων 24, ἐπιλαχόντος τοῦ κ. Ἀθανασίου Σιβροπούλου, τοῦ δὲ ἐν Ἱμέρᾳ συμβουλίου οἱ κύριοι κ. [ύριοι] Χαράλαμπος Μαυροματόπουλος διὰ ψήφων 21, Ἰωάννης Ὀφρυδης διὰ ψήφων 16, Γεώργιος Θωμαΐδης διὰ ψήφων 14 καὶ παπα-Παῦλος διὰ ψήφων 10, ἐπιλαχόντων τῶν κ.κ. Σάββα Τογανίδου καὶ Παπα-Τιμοθέου».²⁷⁰

Σταυρίν. Λειτουργήσῃς φιλανθρωπικὸ σωματεῖο ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» μὲ παραρτήματα στὸ Κέρτς, στὸ Ἀνάπαν καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ρωσίας.²⁷¹

265. Στὸ ἴδιο, σ. 76.

266. Στὸ ἴδιο, σ. 76.

267. Στὸ ἴδιο, σ. 75.

268. Κώδικας Κοινότητος Ἱμεράς, σσ. 14-21. Σφραγίδα κυκλική· στὴν περιφέρεια ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Δημογεροντία Ἱμεράς 1909» ἐνῶ στὸ μέσον εἰκονίζεται χερί ποῦ κρατεῖ ζυγό.

269. Ποντιακὴ Στοά (1972-1974), σ. 337· Μ. Μαραβελάκης - Ἀ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., σ. 313.

270. Κώδικας Κοινότητος Ἱμεράς, σσ. 39-420. Ὁ κώδικας φυλάσσεται στὴ «Φιλόπτωχο Ἀδελφότητος Ἱμεράς» στὴ Θεσσαλονίκη.

271. Μ. Μαραβελάκης - Ἀ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., σ. 93.

Περιφέρεια Ἀρντασας

Κορκοτά. Εἶναι γνωστὴ ἡ «Κορκοταίων Ἀδελφότης».²⁷²

Περιφέρεια Παῖπούρτης

Παῖπούρτ. «Ἀκτίς».²⁷³

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οἱ μικρασιατικοὶ ὅπως καὶ οἱ θρακικοὶ καὶ οἱ κωνσταντινουπολίτικοι σύλλογοι προῆλθαν ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ποὺ βίωνε ὁ ἀλύτρωτος Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς νὰ διατηρήσει τὴν ἰδιαίτερότητά του κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας.

Μέσα στὴν ἀχανή, πολυεθνική, θὰ λέγαμε, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε παρὰλληλη σύγχρονη γλωσσικὴ ἔκφραση, ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ὁ Ἑλληνισμὸς ὄχι μόνον συναγωνιζόταν ἐπ'αἵματι τις λοιπὲς ἐθνότητες, ἀλλὰ καὶ κατόρθωνε νὰ προβάλλει ποικίλα στοιχεῖα ὑπεροχῆς, καθὼς καὶ τὴν ἀσκηση τῆς ἐπιρροῆς του. Μέσα σ' αὐτὸ τὸν κύκλο ἐντάσσεται καὶ ἡ συλλογικὴ δράση στοὺς κόλπους τῆς μικρασιατικῆς ὁμογένειας.

Ἡ σχετικὴ κινητοποίηση παρατηρεῖται μὲ διαρκῶς αὐξανόμενο ρυθμὸ στὰ μεγάλα, προπάντων, παράλια κέντρα ἐμπορίου, συγκοινωνίας καὶ ἐπικοινωνίας, ὅπως ἡ Σμύρνη. Διφυεῖς εἶναι οἱ ἰδιαιτέροι παράγοντες ποὺ ἴσχυσαν γιὰ τὴ σύσταση, ἀνάπτυξη καὶ προσφορά τῶν μικρασιατικῶν συλλόγων. Μέσα στοὺς γενικούς παράγοντες περιλαμβάνονται: α) ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους, β) τὸ πληθυσμιακὸ δυναμικὸ τῆς ἐλληνικῆς ὁμογένειας, γ) ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν κατοίκων καὶ δ) τὰ διάφορα βουλευήματα τῆς Πύλης τὰ ὅποια, ἀνάλογα μὲ τις ἰσχύουσες πολιτικὲς συνθῆκες, ἔτειναν ἄλλοτε νὰ ἐνδυναμώσουν καὶ ἄλλοτε νὰ περιστείλουν τὴ δραστηριότητα τῶν ἐλληνικῶν συλλόγων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Στοὺς εἰδικούς παράγοντες πρέπει νὰ περιληφθοῦν κυρίως ἡ μεταναστευτικὴ κίνηση, τὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο, ἡ γενναιοδωρία τῶν ἐνοικούντων γιὰ τὴ διάθεση

272. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὁ.π., σ. 53.

273. Πόντος 1 (1953), σ. 75.

ποσών ὑπὲρ τῶν συλλόγων, διάφοροι κίνδυνοι καὶ ἀπειλὲς προερχόμενες ἀπὸ τοὺς ἀλλοεθνεῖς ἢ τοὺς ἑτεροδόξους. Σὲ συνάρτηση μὲ τοὺς παράγοντες αὐτοὺς, γενικούς καὶ εἰδικούς, μποροῦν νὰ ἐρμηνευτοῦν ἰδιομορφίες καὶ ἐπιτεύγματα ἀπὸ τὴ σωματειακὴ δραστηριότητα τοῦ μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Μέσα στὴν ἀπὸ κάθε ἀποψη ἀνθοῦσα Ἰωνία, ἦταν φυσικὸ νὰ εὐδοκίμησει ἡ σωματειακὴ δράση. Ἡ μορφολογικὴ ὕψη τῆς περιφέρειας τῆς Καππαδοκίας ποὺ τὴν ἀπέκοπτε ἀπὸ τὸν κύριον κορμὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εὐνόησε τὶς πολλαπλὲς μεταναστεύσεις καὶ εἶχε ἐπίπτωση στὴν κινητικότητα τοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη, ἰδίως ὅπου δημιουργήθηκαν καὶ ἔδρασαν μεγάλοι σύλλογοι ἀποδήμων. Ἀνάλογη κινητικότητα ἀνέπτυξαν στὶς παρευεῖνιες περιοχὲς καὶ στὴ Ρωσία οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου ὅπου ἱδρυσαν συλλόγους ἰδιαίτερα σημαντικούς γιὰ τὴ συμβολή τους στὴ διάδοση τῆς ἐλληνικῆς αὐτοσυνειδησίας. Ἡ Μερζιφὸν ἀποτελέσει πηγὴ ἀξιόλογων ἐπιτευγμάτων.

Πρόσφορο ἔδαφος γιὰ τὴ γένεση καὶ εὐδοκίμηση ἐλληνικῶν συλλόγων ἀποτέλεσαν ἀφενὸς ἐπαρχίες μὲ συμπαγὴ ἐλληνικὸ πληθυσμὸ ὅπως ἡ Βιθυνία καὶ Αἰολίδα, ἀφετέρου ἰδιαίτερα ἀκμάζουσες οἰκονομικὰ κοινότητες ὅπως τὸ Ὀδεμήσιο, τὸ Βαϊνδῆρι, ἡ Φιλαδέλφεια καὶ Ἀξάρι τῆς Λυδίας, καθὼς καὶ τὸ Αἰδίνι καὶ τὰ Μύλασα τῆς Καρίας.

Στὶς δύο ἱστορικὲς κωμοπόλεις τῆς Λυκίας, Λιβίσσι καὶ Μάκρη, ἡ γενναίοδωρία δύο ἐπιφανῶν πατριωτῶν, τοῦ Μιχαὴλ Μουσαίου καὶ τοῦ Χατζη-Νικολάου Λουιζίδου, συνέβαλε στὴ μεγάλη πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς περιφέρειας σὲ σημεῖο ποὺ προκάλεσε τὴν ἀμβλυνση τῆς συλλογικῆς ιδέας.

Ὁ Μικρασιατικὸς Ἑλληνισμός, ζώντας σὲ χῶρο μὲ μικρότερη γεωγραφικὴ καὶ ἐθνολογικὴ συνοχὴ σὲ σχέση μὲ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Θράκης καὶ κυρίως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, στὴ σωματειακὴ του ὁργάνωση γνώρισε πρόσθετες δυσχέρειες. Οἱ δυσχέρειες αὐτὲς σχετίζονται μὲ τὴν –γιὰ διαφόρους λόγους– ὄχι πάντα ισόρροπη ἀνάπτυξη καὶ ἐνίσχυση τῶν ἐλληνικῶν συλλόγων τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τὸ κέντρο, δηλαδὴ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο στὴν προσπάθειά του νὰ ἐνισχύσει τὰ μέγала ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα καὶ ὁργανώσεις ἀπὸ τὸ 1861, ἔτος ἱδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, ὡς τὸ 1922, εὐνόησε περισσότερο τὴ Θράκη. Κατὰ τὴν περίοδο αὐτή, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, οἱ πατριαρχικὲς παροχές, δικαιώματα δηλαδὴ παραχωρούμενα ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία, δημιούργησαν κλίμα γόνιμο καὶ ἐλπιδοφόρο γιὰ τὴ στε-

ρέωση τῆς σωματειακῆς ιδέας στὴ Θράκη καὶ μὲ συνδετικὸ πυρῆνα πάντοτε τὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὡς πρὸς τὴν τελικὴ ἀποτίμηση τοῦ ἔργου τῶν μικρασιατικῶν συλλόγων ἀξίζει νὰ θυμηθοῦμε καὶ πάλι τὴν προαναφερόμενη στὴ μελέτη αὐτὴ ρήση τῆς ἀδελφότητος «Ἡ Ἀγάπη» τοῦ Ὁδεμσιού,²⁷⁴ στὴν ὁποία τονίζεται ὅτι ὁ Μικρασιάτης ἐπιδίωξε μὲ κάθε τρόπο τὴν ἐξομίσωσή του μὲ τοὺς ἐλεύθερους Ἕλληνες ἀδελφούς του.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Μικρασιάτης τῶν δύο τελευταίων αἰώνων τῆς Τουρκοκρατίας δὲν εἶναι πιά ὁ ραγιάς ὁ πτοημένος ἀπὸ τὸ σπαθὶ καὶ τὴ φορολογικὴ ἀφαίμαξη τοῦ κατακτητῆ. Εἶναι, ἦ, προσφυέστερα, θέλει νὰ εἶναι, ἐλεύθερος πολίτης, πού ἔτυχε νὰ ζεῖ σὲ κάποιο μακρινὸ τόπο τῆς Ἀνατολῆς. Ἐδῶ, μὲ τὴ σωματειακὴ του ἔνταξη, διοργανώνει τὴν αὐτόνομη πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ του, κτίζει τίς ἐκκλησίες του, ἰδρύει καὶ ἐνισχύει τὰ σχολεῖα του, φροντίζει γιὰ τοὺς συντοπίτες του, δηλαδή, αἰσθάνεται καὶ βιώνει τὸν παλμὸ τοῦ Γένους. Ἐτσι, συντελεῖ κατὰ τὸ μέτρο τῶν δυνατοτήτων του στὴ διατήρηση τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς φυλῆς.

Μετὰ τὴ συμφορὰ τοῦ 1922, ὅταν ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατέφυγε στὴν Ἑλλάδα, συσπειρώθηκε καὶ πάλι γιὰ νὰ οἰκοδομήσῃ τὴ νέα ζωὴ του στὴν ἐλεύθερη πατρίδα. Εὐγλωττες ἀπηχήσεις ἀπὸ τὴν ἀνάγκη αὐτῆς τῆς συσπείρωσης βρίσκουμε στὸ Ἀρχεῖο τῆς «Ἀνατολῆς», ὅπου διαβάζουμε τοὺς ἀκόλουθους τίτλους:

«Σύνδεσμος Μικρασιατῶν Νομοῦ Ἡρακλείου, 1922».

«Σύλλογος Προσφυγικῶν Συνοικισμῶν Ταμπουριῶν - Ἀναστάσεως. Ἐν Πειραιεῖ 1925».

«Σύνδεσμος Ποντίων Οἰνοέων καὶ Φατσαίων Ἡ Νέα Ζωὴ 1925».

«Προσφυγικὴ ὀργάνωσις Πολυγώνου 1925. Σωματεῖον ἀνεγνωρισμένον. Συνοικισμὸς Κουντουριώτου».

«Γενικὴ ὀργάνωσις προσφύγων Κυζίκου καὶ Προποντίδος. Ἐν Ἀθήναις 1927».

«Σωματεῖον τῶν ἐκ Τουρκίας Ἑλλήνων ὑπηκόων. Ἐν Πειραιεῖ 1927».

«Καταστατικὸν τοῦ Οἰκοδομικοῦ Συνεταιρισμοῦ Ἀστῶν Προσφύγων Ἰκονίου ἐν Θεσσαλονίκῃ [1928]».

274. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση... Α'», ὁ.π., σ. 67.

Αρ. Αριθ. 123 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ 2ος 1914

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΡΧΟΥ ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟΝ		ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ			
		Γέννησις	Βαπτισμός	Γάμος	Θάνατος
Λεωνίδας Παπαϊωάννης Βαγγελάκης (Λεωνίδας) Βαγγελάκης		1886		26 Ιουνίου 1912	
ΟΙΚΟΔΕΣΠΟΙΝΗΣ ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟΝ					
Βαγγελάκης Δημήτριος Βαγγελάκης		1898		26 Ιουνίου 1914	
ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΕΚΝΩΝ					
Αναστασία	26 Ιουνίου 1912 - 5 Δεκεμβρίου 1914				
Γεωργία Χρυσάνθη	26 Ιουνίου 1914 - 19 Σεπτεμβρίου 1915				26 Ιουνίου 1922
Ευδοκία	26 Ιουνίου 1914 - 16 Ιουνίου 1914				
Μαρία	26 Ιουνίου 1914 - 20 Ιουνίου 1914				
Ευδοκία	26 Ιουνίου 1914				21 Ιουνίου 1922

Στατιστική τῆς ἐπαρχίας Νεοκαισαρείας
(Ἀνήκει στὴ Ζαφειρούλα Καραγκιούρη).

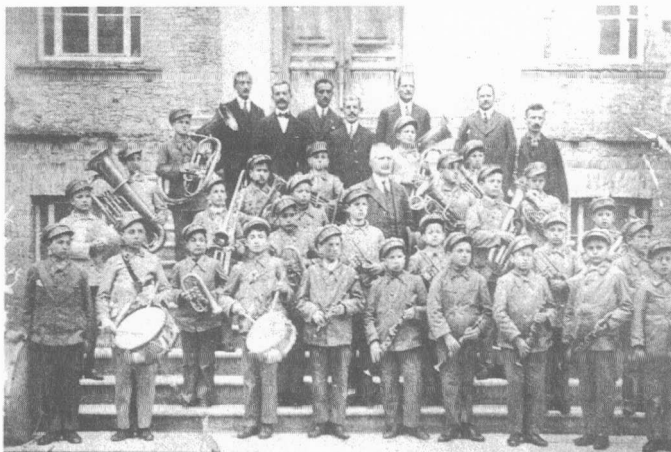

Σύλλογος «Ἀναγέννησις» Μερσίνας
(Φωτογραφικὸ Ἀρχεῖο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν).

Ἡ Κίος. Διακρίνονται ὁ ναὸς τῆς Ὁδηγήτριας, τὸ Παρθενάγειο καὶ διάφορα μεταξοσκωληκοτροφεία (Βασίλης Κουλιγκᾶς, *Κίος 1912-1922. Ἀναμνήσεις ἐνὸς Μικρασιάτη*, Ἀθήνα 1988, σ. 79).

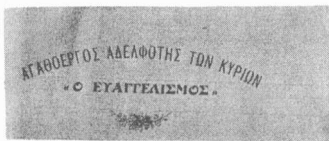
Ἡ σχολικὴ μουσικὴ τῆς Κίου. Στὸ μέσον ὁ δάσκαλος τῆς μουσικῆς Σπάθης (Βασίλης Κουλιγκᾶς, *Κίος 1912-1922. Ἀναμνήσεις ἐνὸς Μικρασιάτη*, Ἀθήνα 1988, σ. 47).

Πρόσκοποι στὴν Κίο (Βασίλης Κουλιγκᾶς, *Κίος 1912-1922*, Ἀναμνήσεις ἐνὸς Μικρασιάτη, Ἀθήνα 1988, σ. 206).

«Μουσικὸς Σὺλλογος Ὀρφεύς» (Γιώργος Παντελῆς Πεχλιβανίδης, Ἀττάλεια καὶ Ἀτταλειώτες, τ. Α', Ἀθήνα 1989, σσ. 294-295).

Σφραγίδες και σήματα Μικρασιατικῶν Συλλόγων.